

ЦУХИ АБСАРИХЪДИ СЮГЪБАТ ГЪАБХУРИ...

Июндин къанна къюдди дагъустан литературайин классик, Дагъустандин халкъдин шаир Юсуп Хаппалаевдин бабкан духъну 100 йис шула. Дагъустан литературайин, жюрбежюр рангарин милли литературайин бинайи ади гъахъидарикан ихъ бицидариз гъи фу аьгъя? Мектебарий ихъ шаирарин ва писателарин яратмиш апбариз гъи лазим вуйи эгъемият туври адруб вардариз ашкар ву. Хъа ихъ милли шаирар ва писателар ихъ дамагъ вуйивалиин сарра шаклу даршул.

Милли идея, дагълуйирин ужудар аьдатар, гъушу деврарин лишнар ухъу думу писателарин, шаирарин яратмиш апбарий агурахъа, фицики дагълу уьлке вуйи Дагъустандин литературайин хазнаханайи гъациб девлет а. Хъа думу девлет уч гъаплу шаирарикан сар - му лак халкъдин вакил шаир Юсуп Хаппалаева ву. Дугъу чан бици халкъ дагъустандин миди вуйи шаирарин яратмиш апбарихъдиси, машгур Маяковскийин, Низамийин, Жамбулин яратмиш апбарихъдира таниш гъапну.

Устадвалин заан дережайи гъи лак чалназ Юсуп Хаппалаевди илтликлу армян халкъдин эпос, Шота Руставелийин яратмишар лак халкъди ахъю гъевесниинди гъира урхура. Дагъустандин халкъдин шаир Юсуп Хаппалаевди таржума гъаплу эсерарин сиягъ бициб дар, амма ляхин гъи дидий адар...

Дугъу чан халкъдиз терг даршлусиб ирс гъибтну. Юсуп Хаппалаев чан деврин инсан ва шаир вуйи: читин вахтан, читин гъядисйирихъди абцинайи деврин. Амма думу намуснан мягъкамвали марциди гъюбхю вахт ву. Гъадму намуснакан, марциваликан, уьмрин къанунарикандибикна Юсуп Хаппалаевди чан эсерарий.

Гъийин насларин фикрий Юсуп Хаппалаев девлетлу рюгънан шаирси, марци юкв айи инсанси гъузана. Дугъан шиъарий къалп кайи царар дихъурдар, гъаз гъапиш дурар кван гъевеслували ва фагъмин деринвали тартиб гъапдар ву.

НАИДА КЕРИМОВА

Женщина Дагестана

На табасаранском языке

Правительство РД, Министерство печати и информации РД.

И. о. главного редактора Н. М. КЕРИМОВА

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора П. З. АБАКАРОВА

ответственный секретарь А. Ю. АБДУРАХМАНОВА, e-mail: delia25@mail.ru

редактор русского выпуска Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска С. Г. ПАРХАДАНОВА

редактор даргинского выпуска П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска Н. Н. ШИХНАБИЕВА

редактор лакского выпуска Х. С. СУЛТАНОВА

редактор табасаранского выпуска С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты: Э. ИБРАГИМОВА, А. ТАЖУДИНОВА, В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор Г. А. КУРБАН-АДАМОВА, e-mail: guleymat@mail.ru

© "Женщина Дагестана", 2016.

Адрес редакции: 367007, г. Махачкала, пр-т Петра I, 61.

Телефоны редакции: 65-00-36, 65-00-37, 65-00-38, 65-00-41.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: zhen-dagestana.ru

Сдано в набор 15.05.2016. Подписано в печать 07.06.2016.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈. Объем: 5 печ. л.; 4,65 усл. печ. л.

Заказ № 0607. Тираж (3384) 411 экз.

Ежемесячный журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках.

Регистрационное свидетельство ПИ № ФС 10-6464 о средствах массовой информации и печати в Республике Дагестан выдано Региональным управлением по Южному федеральному округу Российской Федерации 26.01.2007 г.

Журнал отпечатан в ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Адрес: г. Махачкала, пр-т Петра I, 61.

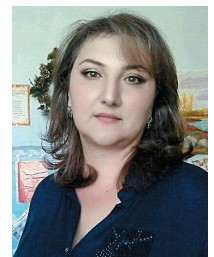
На обложке: I – У. М. Муртузалиева – народный учитель России; II, IV –

Последний звонок. Фоторепортаж; III – Арслан Мурзабеков – актер, режиссер.

НУМРАЙИЪ УРХАЙ:

ГЪЕВЕС КАДИ ЯШАМИШ ШУЛАЗА...

- Мектебдиз лихури, хъа мектеб деллухана ву, ктуру мялимарин гъаврий адарза, - ктура Дилярайи. - Узу, мисалназ, йиз ляхин яратмиш валинубси гъисаб аплу-раза. 5

ЖВУВАН ХАЛКЪДИЗ ЯРАКАР ХЪУБ

Алавудин Несретдиновичди чан хусуси къисмат чан халкъдин къисматнакан жара аплурадар. Дугъан фикринди, уьмрин мектеб – му варитлан ужур мялим ву..... 10

ХИЗАНДИН КЪИСМАТ. ХУЛАН КЪИСМАТ.

Му дюшюш гъубшу аьсрий Къази-Къумух гъулаз гъабхъиб ву. Къазикъумухдиан вуйи Сурхай-хандин тухмарикан вуйи Имран-бег Сурхайхановдиз кюр гюрчег риш айи – Пахай-ханум ва Нана-ханум..... 34

Умукусум Мягьямедовна Муртузалиевайикан вуйи 1990-пи йисан «Дагъустан дишагъли» журналий чап гъаплу йиз очеркдиз гъамциб ччвур тувунза. Дугъан кван манишну инсанарин юквар табигъ аплуйи. Ума Мягьямедовна жилижвуваринсиб фагъум хъайир, къувватлур, гьюкуматдин дережайиъди фикир аплур, читин месэлийр гъитирккруп ва гъял аплур, чан идеяриинди жарадар ялавлу аплур вуйи. Бици жандин уччвур дишагъли вуйи дугъхъан аьламатнан жорейиинди вари удукъурира вуйи. Гъаму йисан дугъан 80 йис шуйи...

ГЪЕЛЪЕТДА, КВАН МАНИШИНРА...

ЗУЛЬМИРА АБДУЛАТИПОВА

Дугъан гъарашугъар, дугъахъ гъурхдар ва дустар думу кван аплуз учгъахъну. Дугъу тикмиш гъаплу мектебдиъ дугъан юбилейра къайдгъапну. Гъелбетда, дурари чпин ккуни Ума Мягьямедовна кван аплури, дугъан адлу ляхнарикнара ктибтну.

Журналий чап гъаплу очеркди думу бажаранлу дишагълийин сурат тамамди ашкар дарапруб аьгъязуз. Гъацир вуйи думу, кван дюн'яйиъ убшрурсир. Гъакъикъатдиъра, СССР-ин Халкъдин мялим Умукусум Мягьямедовна Муртузалиева чакан вуйи марцци фикир вари дюн'яйиъ уьхбаз лайикълу инсан вуйи.

Йирхъцурпи йисарин аьхиреъ узу уьмрин читин аьгвалатнаъ ахъунзу. Шубур бицирра хъади, ляхин ва яшамеш шлу хал адарди гъузунза. Гъапрушра аьгъдайзуз. Горисполкомдин председателин заместитель Ума Мягьямедовнайихна илтиклуб теклиф гъапунзуз. «Дугъу якъин кюмек аплидивуз», - инанмиш гъапунзу таниш инсанари. Амма гъуллугъчйирин

инсанарихна вуйи рафтар аьгъюди, дугъахна гъягъюз гъялак гъахъундайза. Уьмри мажбур гъапунзу.

Аьхирра, узу дугъани дарайиз гъафнийза. Жвуахна вуйи язухъшнаан ва гъиссарин назуквалиан улхуб фици ккебгърушра аьгъдарди дийигънайза. Ума Мягьямедовна йиз аьгвалатнан гъавриъ гъахъи, сарпирди узуз чав суал туву. «Фти узухна гъюз мажбур гъапунву?» - гьерху дугъу.

Мусуал гъеебхъу йиз уларнивгъари ацнийиз... Дугъан гафари уягъ гъапнийзу. Дугъу узуз йиз читинвалихъди аьлакълу дару суалар тувуз хъюгъю: узу наьнан ва фужарикан вуш, наан гъурхнуш ва хизан хъаш, гьерху...

Къандиси гъавриъ гъахъиза: узу фицир инсан вуша гъю аплбан бадали, дугъу узхъан имтигъан гъадабгънийи. Узу ляхниъ дерккбан бадали, дугъаз узу жавабдар инсан вуш, дарш аьгъю дубхъну ккундийи.

Дугъу ляхинра гъабгънийзуз, бици дарра бахчайиъ тлаьнийи. Хъа Умукусум Мягьямедовнайихъди таниш

гъахъивалин му дюшюш узу дугъан инсанвалин дережа улупбан бадали кван гъаплуб вуйиз.

Дугъу чан коллективдиъра гъацлихна аплури гъахъну. Пишекар ляхниз гъадагъруган, дугъу сифтена-сифте инсанвалин гъиллигъариз къимат туври гъахъну. Хъа инсан дугъан дестейиъ ахънуш, дугъу аьхиризкъан дугъан гъайгъушин зигуйи.

Ума Мягьямедовнайин ччвурнахъ хъайи Республикайин зяиф бицидари урхурайи центрин директорин заместитель Алипханова Аминат Ибрагъимовнайи, Ума Мягьямедовна кван аплури, чаин улубкъу дюшюш ктибтну: «Йиз документарихъди вахт ккимиди таниш духъну, дугъу сюгъбатназ теклиф гъапнийзуз. Дугъан учпруваликан хабар айзуз, гъаддиз гъалабулугъ кайзук.

«Гъелбетда, ляхниз къабул аплузаву. Математикайин мялим герекди азуз, хъа уьру диплом хъайир – хъанара яманди. Хъа бицидариз фуж лигидияв? – суал тувуз Ума Мягьямедовнайи.

«Сациб вахтна йиз сижар (свекруха)» - жаваб тувза дугъаз.

«Свекруха ваъ, свекровь, - дюз алау дугъу узу.- Ужуди ляхин апбан бадали, уву бицидарра бахчайиъ тлаъну ккунду. Хъа мушваъ жараси ляхин апуб дюз гъюрадар».

Ума Мягъямедовнайи дишлады йиз бицидаризра бахчайиъ йишв гъабгнийи».

ччвурнахъ хъайи Варихалкъарин фонднан Грантдиинди лишанлу гъапну. Къандиси комплексдиз «Илимдинна урхбаннагъясилапбанпишекарвалин идарайин» дережа тувну. Зяиф бицидариз вуйи му урхбан идара Урусат Федерацияин образованиеин министрствойин экспериментар гъахру мядангъабхъну. Думу хъасингъабхъи ляхинву. Хъа 1973-пи йисан дугъан их-

фтиканкIа хабар адайи. Логопедди, мялимари, духтраари саб къадар зегъмет зигбалан къяляхъ, юкъуд йислан дугъу гафар апуз хъюгъну. Гъамус Рисалат аьгъю шулдар. Дугъу ккурттар дирхузра гъудубгъну. Мектеб ккудубкIган, думу дерзачиди лихуз хъюгъну. Швувазра гъушну, дугъан къисматнахъанди архаин вуза. Му хатIайихъан гъюбхю саб уьмур ву. Хъа ихъ уьмриъ гъацдар бицидар циб айинхъа! Гъацдар бицидар жмяабтлугъди дудругъан бадали, ухъу яшамиш духъну ккунду».

Думуган Ума Мягъямедовна ихъ республикаийъси, вари уьлкейиъра машгур вуйи. Узу Центральный телевидениеихъан думу кIулин игит вуйи передачайиз гъилигунза. Дугъу чан коллективдикан, бицидарикан гъадмукъан юкIв хъади ктибтнийики, улари хъна утканвалин нивгъар гъафнийиз. Думу передача инвалид бицидариз ва йитимариз вуйи дугъу яратмиш гъапну Республикаин спецмектебдиз бахш дапнайиб вуйи.

Гъамус душвкан дубхънайи Центр яратмиш апбан бадали, Ума Муртузьялиевайи хайлин читин рякъ ккадапну.

Университетдин образование ашра, думу Москвайин гъюкуматдин пединститутдин олигофрено-педагогикаин факультетдик кучIвру ва хъуркъувалинди думу ккудубкIуру. Хъа 1980-пи

Гъадму вахтна Умукусум Мягъямедовна спецмектебдиъ карханйир арциуз хъюгъну. Думу карханйирив урхурайидари чпиз пишекарвал гъадабгъури гъахъну. Мушваъ дугъу мяишатра абцину: урхурайидари намадрар, арфанйир урзуи, малар, сларуърхюи, саб гафниинди, дурари чпиз ипIруб гъазанмиш апIури гъахъну. Умукусум Мягъямедовнайи, удукъувалар сьргъятламиш вуйи бицидарин гележегдикан фикир апIури, дурариз яшамии хъуз ва уьмриъ дуркъуз мумкинвалар яратмиш гъапну.

Ума Мягъямедовнайи мялимдилан гъадабгъну техперсоналиинакъан вари пишекарвализ ва инсанвализ ахтармиш апIуи, анжагъ гъадмугантIан ляхнизкъабулапIади. Дугъу яратмиш гъапну коллективди гъира дугъан аьдатар давам апIура.

Умукусум Муртузьялиевайи тикмиш гъапну «Бицидарин бахча – мектеб - ПТУ» комплекс варидюн'яин пишекарриз ахтармиш'валар гъахру мядан гъабхъну.

Урусатдиъ инновацирин проектарн номинацияиъ Умукусум Муртузьялиева ва дугъан коллектив Соросдин

тибарназ туву му спецмектеб рукъан рякъюхъ хъайи ва душваъ айидар вари ургуб класстIан дайи. Гъадму аьжуз мектебдикан му дирбаш дишагълийи аьхю центр гъапну.

Дугъу утканвалиинди чав яратмиш гъапну мектебдин варитIан багъа хазна вуди гъахъи урхурайидарикан фици ктибтури гъахънуш, кIван илмийиз.

«Рисалат Гъазигъмаева гъафунзухъна, - ктибтуйи Ума Мягъямедовнайи, - дугъахъинди лигуз гъагъиди шуйи. КIвантIар укIу духъну, дугъахъан гафкъан апIуз шуладайи. Риш гъаврихъ хъайир дайи, дугъаз

йсан, СССР-ин мяливалин илмарин академийн аспирантура кудубкИну, дугъу хуркбувалиинди дефектологийн кандидатвалин диссертация гъюбхну.

Амма дугъан кИулиъ айи метлебарихъ хуркбан бадали, ищру бицидарихъди лихуз шлу пишекрарра ади кундийи. Гъадди дугъан кюмекнинди Дагъустандин пединститутди олигофрено-педагогикайин кафедра ачмиш апИру. Му гъяракатнаъ айи спецмектебдин бинайин абццу ялгъуз саб кафедра вуйи.

1992-пи йсан Ума Мягъямедовнайи Урусатдин Гъюкуматдин А.И. Герцендин ччвурнахъ хъйи педуниверситетдихъди ихъ республикайин спецмектебаран 50 мялимдиз къюд йсандин дефектологдин образование тувуз йикърар йитИру.

Республикайиъ Ума Мягъямедовнайихъ ужуб далура хъади гъабхъну: Горпромкомбинат, ликариин алахърудар дирхру фабрика, Дагъснаб... Дурари мектеб лазим вуйибдихъди тямин апИри гъахъну. Урхурайдари ахнин чарчар, халатар, тапочкйир дирхури, масу туври гъахъну...

Ума Мягъямедовна Муртузалиевайин ччивар Леваша райондин Урма гъул'ан ву. Думу ахю ва албагу хизандиъ ахю гъахъну. Ума Мягъямедовна гъякькьатдиъра Халкъдин мялим вуйи. Думу юкИв саб цIадалкъан имдарди бицидариз бахш гъапIу инсан ву. Тереза Дадасир, бицидарин улари

акв хури гъабхъи академик Федоровсир, чан ватан азад уълкейиз илтИбкIуз чалишмиш гъахъи Индира Гандисир, гъи инсанарин сагъвалин гъайгъушнаъ айи, вари дюн'яйин духтур духънайи Ршальсир.

Хъа Ума Мягъямедовнайи гафарра лап сабурлуди апIуйи, дугъахъ эл хътадабгъди хъпехъуйи... Думу вардарихъна гъякълур, тIалаблур вуйи, хъа сифтена-сифте жвувахъна. Дугъахъ ужуб баркаллу хизанра хъади гъабхъну – ужур жилир ва къюр бай.

КIваз мани дишагъли, алим, жямаълугъ инсан, политик, Дагъустан Республикайин Халкъдин собраниейин депутат, СССР-ин Халкъдин мялим Умукусум Муртузалиева 2003-пи йсан вахтсузди уьмриан гъушну.

Бахтлу къисматнан инсан, метлеблу юкИв, аьсрариз инсанарин юкIвари гъузру дагълу дишагъли... Хъа Республикайин яшайишдинна зегъметнан адаптацияйин ва профориентацияйин центр-му Умукусум Муртузалиевайи чав чаз яратмиш гъапIу ядигар ву. Му центриз дугъан ччвур тувна.

Ума Мягъямедовнайин къяляхъ хайлин йисари центрин директорди гъилиху Дагир Исамутдиновди мушваз цIгийи ужудар дигиш'валар гъахъну. Гъира, республикайин образованиейин Министерствойиъ лихурайдигъу центрин ляхин гюзчиваликк гъибтра.

Гъамус центрин директорди лихурайдигъу Мягъямед Дагъирович Исамут-

диновди У. Муртузалиевайин кIваз ади гъахъи къастар кIулиъ адагъура. Гъи центр вари шараитар айи, къюкдин багъси дабалгнайи образованиейин идара ву.

Ума Мягъямедовнайикан вуйи марцци фикир му коллективдиъ гъарсари уьбхюра.

«Учу дугъан удукъуваларин гъайран шуйчу. Думу ихъ читин вахтнан улихъди гъягъру инсан вуйи», - кIваин апIура Т.Ж. Набиевайи.

«Чпин вари гъанажагъдинди, савадлувалиинди, ляхнаринди, зегъметнинди наслариз чешнеди гъузру инсанар айиб ву. Ума Мягъямедовнарузуз гъацир инсан вуйуз», - гъапну Ш.Д. Муртузовайи.

Хайбулаева Машидат Ума Мягъямедовнайихъ гъурхур, хъасин дугъахъ гъилихур ву. Дугъу чан мялимдин гъякънаан гъамци гъапну: «Думу узуз мялим, дада, чи, дуст вуди гъахъунуз. Узуз йирфар хъирчру инсан айиваликан аьгъяйуз. Узу къисматну думу аьлакатнан дишагълийихъди расалмиш апIбин уткан вуза».

Умукусум Мягъямедовнайикан гъарашугъари марцци фикир уьбхюра. Центриъ дугъаз ачмиш дапIнайи мемориалин тахтайихъ гъарган чIиви къюкйир хъади шулу. Коллективдиз сабсана хиял а – Умукусум Муртузалиевайин ччвурнахъ хъайи центри айи къючейиз дугъан ччвур тувуб. Дурар му хиялнахъ хуркьур кIури, умуд кивраза.

Бажаругълу инсан варибдиъ бажаругълур вуйивалиин, Диляра Гъяйдаровайихъди таниш гъахъиган, сабансан инанмиш гъахъунза.

Диляра чан ляхниин, мектебдиин, бицидариин юкв улубкънайи инсан ву. Дугъан пишейихъна вуйи ккунивал давам шули къанна хъуд йис шула. Думу деврихъди сабси гамар алдагъурайи инсан ву. Бицидихъанмина литературайиин ашкълу Дилярайи уъмрикан, инсанарин рафтариан вуйи повестар, романар диклура. Мюгъуббатдикан вуйи дугъан ихтилатар дагъустан дишагълийири, хъа къяляхъна йисари Интернетдин кюмекниинди ихъ уълкейин жара регионариъра урхура.

ЭЛЬМИРА ИБРАГЪИМОВА

Тъевес кади яшамии шулаза...

Яратмиш аплуб, яни шиърар, ихтилатар диклуб ялгуз инсанарин машгулатву, клури шулу. Амма Диляра дицир дар, думу ляхниъра, хизандиъра хъуркъувал айи инсан ву. Дугъахъ ужуб хизан, къюр бицир, жилир хъа. Дилярайиз чав сифтена-сифте дишагълиси, дадаси рякъюра, дугъан хизандиъ мюгъуббатнан чирагъ кабхъну къад йистан артухъ ву. Ва дулар сар сарихъди мясляаьтнинди, гирамивалиинди яшамии шула. Гьелбетда, табиаьтдинси, хизандин гъавара гъарган сабсиб шулдар, мархъар, йифар ургъру вахтарра шулу. Амма Дилярайи, чан хизандиъ манишин, саламатвал уьхбан бадали, чахъан шлуб вари плура. Дугъу хизандин эйси вуйи чан жилирин гъюрмат уьхюра, чан веледарра аьхюрихъна гъюрмат ади тербияламиш аплура.

Диляра гизафдариз дири, къувватлу, жарарихъан кюмекназ ккилилиг-ру инсанси аьгъа.

«Узу, гъакъикъатдиъра, къувватлур вушул. Наан вушра къувватлур

хъуз гъазур вуза, анжагъ хизандиъ ваъ», - гъапну Дилярайи.

Инсандин уьмриъ бицивахтналан гизаф асиллу шулу. Гъаддиз узу му дишагълийихъан дугъан риш'вахтарикан ктибтуб ккун гъапунза. Гъакълуди клуруш, Дилярайин «Мархълин къяляхъ деккуч'имир» клуруроман урхури, дугъан живан вахтарикан гизаф ашкар гъабхъунзуз. Дугъанромандианвуйи царар гъамусра к'ваъ имийиз: «Бахт – му жвуван хал, думу хулаъ гъарсаб мурччв, дадайин гъаб-гъажагъ, адашдин китабар, аьхю бабан гъанжрар ва аьхю абайин аьйнар, къайдасузди дарагънайи бицидарин уюнгагъар ва унч'ивихъ хъайи беневша кюкйир ккун аплуб ву. Бахт – му мархъ угъурайи йигъан дадайин мяълийихъ хъпехъури, шалигъян гъидиржну, мани пичрахъ деуб ву...»

Диляра Южносухокумскдиъ бабкан гъахъну. Дугъан адаш табасаранжви, хъа дада лезги дишагъли ву. Дулар гъеле Диляра хъайиз нефтяникарин му шагъриз гъазанмиш аплуз

удуч'ивну гъафидар ву ва гъаргандиз мушваъ гъузну.

Дилярайи гъарган чан зегъметкеш, гъакълуд абйир-бабариинди дамагъ аплури гъахъну.

- Узуз ва йиз чуччуз адаш ва дада вари дюн'я вуйчуз, - клура Дилярайи.

Гъайифки, дугъан адаш уьмриан гъушну. Аьлидар Аьзизович сумч'урна юкбуд йисан буругъчйирин биргадирди гъилихну. Думу аьхю къадар медалариинди, орденириинди лишанлу дап'найи зегъметнан ветеранси, даядин ветеранра, Венгрияйи гъахъи даядин гъядисйирин иштиракчира вуйи. Дугъаз даядин наградйирра ади гъахъну. Южносухокумскдин музейиъ Аьлидар Аьзизовичдиз бахш дап'найи экспозиция а, багарихъди гъациб экспозиция дугъан багъри Хив райондиъра хъибди.

Дилярайин дада Раяханум Гъажихановна гъира зегъметнин юкв али инсанди гъузну. Саб вахтнара думу ляхник ктарди гъахъундар.

Бицидихъанмина дадайи учуз хал клули гъабхуз, ккуртар дирхуз,

халачийр урхуз аьгью гьапунчуз, – гьапну Диярайи.

Чан сабпи ккурт Диярайи шубуб-пи классди урхурайиган гьибирхну. Сифте дадайиз клул'инди ккурт гьибирху чан шураз чигьар апуз ккун гьабхьнийи, амма ккуртдиз гьилигган, тяриф гьапнийи.

Диярайин бицивахт гаргарсиб гьабхьну: дагьлариз, ярквариз экскурсийр, пионерарин мялийир, цихь ихтилатар-сюгьатар.

«Узу бици шагьрин инсан вуза, - клура дугьу, – машинарин сес, аьхю мегаполисдин гьугь ккундаруз. Сикин йишвар кьабулди вузуз. Йиз бицивахтнан кючийриь, таниш инсанариз салам туври, марци гьава хьтабгьури, лицуз ккундуз...»

Гьеле мектебди урхурими Диярайиз духтир хьуз кьаст айи, гьадму сабвахтна дугьу мялим хьубканра фикир апури гьахьну. Мектеб ккудубклу йисан дугьу Буденовскдин мялимар гьязур апру училищейик кучлвуз гьял апуру. Училищейин мялимари чпин тажрубайинди Диярайиз ва жара урхурайидариз дарсар кивбан заан дережа фициб шулуш улупну. Чан мялимар дугьу аьхю гьюрматниинди кьваин апура. Диярайиз литературайин мялим Лудзиш Юлия Анастасовна гизаф ккундийи.

- Йиз уьмриь му дишагьлийи аьхю роль уйнамиш гьапну, - ктибтура Диярайи. – Дадаи китабар урхуз аьгью гьапунчуз, хьа литература-ийн гьавриь ахьуз, гьурхубдиз кьимат тувуз аьгью гьапур йиз мялим Юлия Анастасовна вуйиз. Думу узухьна артухьди тлалаблур вуйи, думуган дуган тлалаблур гьавриь шулдайза, узу гьацира ужуди урхурайза аьхир. Хьа узу мялим гьахьиган, дуган гьавриь гьахьунза – удукьру урхурайидарикан мялимари артухьди тлалаб апуру.

Ич группайиь 36 кас айи, дурарин арайиь жара миллетдикан вуйр сар узутан даи, тмундар вари урсар вуйи. Ва Юлия Анастасовнайи гьарган текрар апууйуз: «Уву аьхю жавабдарвал гьисс апуради ккунду, фицики уву урхурайидариз дурарин багьри члал ваь, хьа урус члал кивди-ва, гьаддиз увуз ужудар аьгьувалар ади ккунду».

Училище ккудубклу садшвнуд йисан чаз узу йиз китаб багьши гьапган, думу ишуз хьогьну ва гьапну: «Увуь гьациб кьувват айиб аьгьийуз!»

Педучилище ккудубклу Дияра багьри мектебдиз лихуз гьафну, хьа садйислан заочноди пединститутдик кучлвну. Хьа хьанара сад йисан лакжви Омари Гьажирамазановдиз швуваз гьушну. Чан абйир-бабаринси, дуган хизанра жа-жара миллетдин вакиларикан ибарат вуйиб гьабхьну.

Диярайи аьхю гьюрматниинди чан жилирин абйир-бабарикан клура.

- Гьамцдар ужудар инсанар узуз

алахьбаан кьисматназ чухсагьул клураза. Омариин абйир-бабару ужур велед тербияламиш гьапну. Йиз уьмриь айи хьуркьуваларик йиз жилир Омариин аьхю пай ка, йиз сабпийратмишар гьурхурра думу ву. Омари ужур жилирси, чан бицидарин гьайгьудар адашра ву. Гьелбетда, ич хизандин уьмур гьарган гьизилгюлери ацнайиб гьабхьундар, амма гьабхуз даршлусиб гьагьра алабхьундарчуз. Ич абйир-бабар дишла учу хизан яратмиш апувализ рази гьахьундайи, фицики учу жа-жара миллетарикан вуйча. Бахтнаанси, йиз жилириз думукьан читинди алабхьундар, узу ва йиз сижар дишла албагнийча. Думу гизаф фагьумлу дишагьли ву...

Сифте аьхю классариь дарсар киву Дияра хьасин кьисматну бици

- Узу ва йиз чи гьеле бицидимиди гьавриь гьахьунча: вари инсандин хилариь а, эгер худайи сагьвал тувииш. Ишуб, кьисматнакан гиран апуб ва жарарихьан пешкешариз ккилигуб – музьяиф касдин пай ву. Жьув, жьуван хизан тьамин апбан бадали, инсан лихуради ккунду.

классариз гьахну. Мушваь думу, чаз бицидарихьди ляхин апуз хьанара маракьлу вуйивалин гьариь гьахьну.

- Мектебдиь лихури, хьа мектеб деллухана ву, клуру мялимарин гьавриь адарза, - клура Диярайи. - Узу, мисалназ, йиз ляхин яратмиш валинубси гьисаб апураза. Узу варибди гьевеслу апуразу: бицидарин аьхир адру суалари, мектебдин гьятдиь шлу сесну, дарснаан ва дарсназ йивурайи зенгари.

Дияра заан дережайин мялим ву. Гизаф йисари дугьу аьхю классариь урус члалвал литература дарсар кивну. Дугьахь гьурхдарин арайиь медализ

мектеб ккудубкларраа. Амма, бици классариь лихуз хьогьхьантина, дугьаз мялимдин пише айибган ккун гьабхьну.

- Учухьудийган лихурадарча, - клура Диярайи. – Рьгьятвал гьадабгьру кьюд йиган бицидарихь ул шулиз. Фици дурар ккун апдархьа? Марцидар, аьламанандар, кьваь итуз ккун шлудар... Тахсир кашра, дурариз чигьар дарапуз чалишмиш шулза. Дурари багьши гьапу фукьан пешкешар уч духьнайиз – чпин бици хилариинди дизигнайи шиклар, гьажибугьдайин палочкйир айи пацкйириан вуйи бижутерия!

Йиз сюгьбатчийихьан, мектебдиз ва хизандиз гьаму кьадар кьувват харж апуз, гьадму саб вахтна яратмиш апуз думу фици хьуркьраш, гьерхраза.

- Саб вахтна, пул кайи ляхин абгури, гизаф мялимар мектебдиан гьушнийи. Хьа узу мектеб, бицидар дарди, йиз уьмур фикризкьан хури гьабхьундарза, гьаддиз узу гьазанмиш апуз жара мумкинвал абгури гьахьунза. Йиз жилир юрист ву, дугьу, гьелбетда, хизан лазим вуйибдихьди тьамин апури гьахьну. Амма сар касдин вари гьагь илипну, жьув ккилигури деуз хай шулдайи. Гьаддиз узура, йиз бицидар ликриин апбан, дурариз образование тувбан гьайгьушнаь ади, мектебдиь адру вахтна палтар, чарчар дирхури, масу туври гьахьунза.

...Чпин хьуркьувалариин, айибдин рази даршлу, фу-вух хьана абгру инсанар айиб ву. Диярара гьац-

дарикан ву клури, фикир апураза. Дугьаз гьарган чав цийи ляхнариь ахтармиш апуз ккунду.

«Новое дело», «Молодежь Дагестана» газатарийь мягьюббатнакан ихтилатназ конкурс мялум дапнайиваликан аьгью гьабхьиган, Диярайи думу конкурсдиь иштирак хьуз кьаст гьапну. Чав гьалиб шул клури, Диярайин фикир даи, фицики му дугьу гьибиклу сабпи ихтилат вуйи. Амма сациб вахтналан дугьаз «Молодежь Дагестана» газатдин клуин редактор Гьажи Абашиловди зенг гьапнийи ва гьалиб гьахьидариз пешкешар туврушваз теклиф гьапнийи. Му

гъядисайи Диляраин уьмриь цийи вахт ачмиш гъапну – дугъу биклуз хьюгъну. Хъасин «Платан», «Прибой» газатарий чан ихтилатар чап гъапну. Сациб вахтналан «Эпоха» издательствойи «Гений» ччвуртуну конкурс мялум гъапнийи. Сесер

«Ккундарзуз» клуру мяъли къабул гъабхънийи ва пулихъ гъадабгънийи. Гъаддихъанмина дагъустандин жара артистарра мяълийир диклуз ккун аплури илтгиклуз хьюгъюнзухъна. Ислам Рамазановди «Табигъ даршлур» клуру йиз мяъли аплура.

Шамсудин Багатаевди улихънаси йиз цийи мяъли гъапну. Гъамусяьтна Москвайиан вуйи артист Витойихъди лихураза. Думу бажаругълур ву. Учү аранжировщик Ислам Аьгмедовдихъди цийи композиция гъязур гъапунча.

- Уву аьламатнанур вува, - гъапунза Дилярайиз. - Хъа хизандиз эгъемият тувуз вахт гъубкIравуз?

- Ав, гъелбетда. Хизан сабпи йишв'ин ализ, - жаваб тувну Дилярайи. Гъарган гъаци хьибди. Йиз риш Рукъият Буденовскдин медучилищейин студент ву. Училище ккудубкиган, дугъаз вуздик кучIвуз ккунда. Бай Рамазан мектебдиь урхури ими, дугъаз, чпин адашдизси, юрист хъуз къаст а.

- Хъа вахт гъубкIбан гъакънаан гъамци кIурза, - давам аплура Дилярайи. – Вахт къаняаьт аплуз гъудубгъунза. Мидланра савайи, фикрин ляхин хилари аплура ляхнихъди эвез аплури шулза, гъадмуган натижара ужуб шулу. Хулан ляхникан инжиг шлур дарза. Аьхю аьшкънийинди хураг гъязур аплура, палтар дирхурза, кабчурза.

Гъавайиди вахт аданлуз гъайиф шулзуз. КIваин илмияв, Островскийин «Илдан фици лигим гъабхънуш» кIуруромандиь гъамци дупна: «Мянасузди гъау йисарихъанди аьзаб даршлуганси, умур хъапну ккунду». Узурза гъаци уьмур хъаплуз ккундузуз, закур шевумал даршлуганси, жевуу жевуваз, йиз уьмур набши, кIуру суал тутрувруганси.

Узуйиз уьмур баркаллуди хъаплуз кIури, умудлу шулаза...

Саспидари, учIрувал дарди, бицIндар тербияламиш аплуз шулдар кIури, фикир аплура. Хъа узу инанмиш вуза: мялимди аьгъвалатназ дилигну, гъарсар бицIурин хасият фикриз гъадабгъну, ляхин аплуб лазим ву. Тербия тувбан варитIан гъакълу къанун – му ккунивалиинди тербия тувуб ву. КIваантIан вуйи ккунивали инсан чIур даранIрувалихъ хьугъраза.

тувуб Интернетдиь гъубшнийи. Онлайн сесер тувбиинди Диляра гъалиб гъахъну.

2009-пи йисан Дилярайи «Чвүл улубкьруган» клуру чан сабпи китаб адабгъну. Хъа 2013-пи йисан «Вари эвелиан ккебгъуб» клуру дугъан къюбпи китаб удубчIвну. Улихънаси «Йиз хизан» клуру газатдин редакция дугъан ихтилатариин маракълу гъабхъну. Дилярайи гъар йигъан Интернетдиь чан ихтилатар урхурайидар гюзлемиш аплура. Дугъаз мушваь хайлиндари биклура.

Улихънаси Дилярайи чаь сабсан бажаругъ ашкар гъапну. Думу гъамус мяълийирра диклуз хьюгъна.

- Узу шиьрар, саспиган мукъмар диклури гъахъунза. Амма дурар шлизкIа улупундайза. Узу «Прибой» газатдиь лихурайи вахтари Хадижа Исламовайихъди таниш гъахъунза, думу вахтна думу мяълийир аплура машгъур Гюльдаста Мурадоваийн продюсер вуйи. Дурариз йиз

Дугъан чве Руслан Рамазановди «Мюгъюббатдин тIаьм» клуру йиз жара мяъли аплура. Лейла Сурхановайиз къюб мяъли гъидиклуз – «Дих мапIан» ва «Аридеверчи».

Шаир Юсуп Хаппалаев. Вахтан буйругъниинди уьмур хьаплу шаир. Уж'валин ва гьакълувалин, намуслувалин ва мургивалин, дагларин гюрчегвалин ва дагълуйирин рюгънан марцивалин къувват кIваъ ади яратмиш аплури гьахьи шаир.

*Балхаржви чан ляхнихъанди ву сикин,
Уьру ругдикан дугъу ктапIну гажин.
Лайиькь ву думу чаъ убхюз шид мичIли,
Уьмаратсиб му ирс дарибири ичIли.
Хьа инсандин юкIвра ву гьациб гажин,
Анжагъ дидин девлет аплуз шлуб дар жин.
Гьагъи гьиссан кIваъ дарибири саб цIадал,
Инсандин кIваъ гьич дарибири
къаст мурдал».*

Юсуп Хаппалаев, шаирси, адашра ву. УчIрур, гьакълур, баркалур, чан веледар ккуни, гьайгъудар...

Дугъан уж'вал гьаци улупуз кIури аплурайиб дайи, дугъан учIрувалра дициб дайи, жумартвалрапешкешарихъ гьадабгъуз шлуб дайи.

Бицидимиди йитим гьахьи думу учузси, ич багахълуйиризра Адаш гьахьну... Думу, учузси, ич дадаин чьйириз ва чйириз адаш гьахьну. Адашдиз багахълувалин рафтариз къимат тувуз, дуствал уьбхюз, инсандин юкIв гьадабгъуз аьгъяйи. Гьадму дарсар дугъу учузра кивну...

Уьмриъ гизаф алабхъу, гизаф аьгъ гьаплу, амма сариканра асиллу дару думу бедбахтвалиъ ахъуриз гьарган кюмекназ гьюз гьязур инсан вуйи. Гьадму гьисабнаъ, литературайиз сабпи гамар алдагъури гьахьи жигьил шаираризра. Чав чан цIарариъ гьапиганси, Юсуп Хаппалаев «жарарин ваъ, чан кIул'инди яшамиш гьахьну»...

Шаир, прозаик, журналист, таржумачи... Хъанара музыкант, балугъчи, хюрчабан ва сиягъатчи... Халкъдикан вуйи, халкъдин ва халкъдиз яратмиш гьаплу инсан. Думу йиз адаш, Дагъустандин халкъдин шаир Юсуп Рамазанович Хаппалаев ву.

АЖА АБДУРЯГЪМАНОВА,
«Дагъустан дишагъли»
журналин жавабдар секретарь

Адаш, шаир кIваин аплури...

Юсун ХАППАЛАЕВ

БАЛИЗ

Узу увуз тувунза, йиз бай, кьуб ул,
Лигри кIури уву дюн'яйин аквназ,
Таза йиг'ин ишри дупну ву машг'ул,
Лигри дупну жилин даим девлетназ.

Увуз, йиз бай, тувну аза жут хилар
Кьувват хъайи, удукьру гьарсаб ляхин,
Тикмиш апIуз агьудар мюгькам цалар
Ва хутIлариъ авадан убзуз дяхин.

Узу тувунза увуз, йиз бай, ликар,
Фукьан читин рякьярра апIуз табигь,
Лицри дупну му жил'ин, дархьи бизар,
Тувунзавуз, йиз бай, кьудратлу ликар.

ЮкIв гьайгьудар, йиз бай, тувунза увуз,
АпIри кIури гьисс мюгьоббатназ гьалаб,
Зяиф дарибшри дупну яв дин, намус,
Аьгь апIуз ибшри кIури увхъан аьзаб.

Фагьум учIру тувунза, йиз бай, увуз,
ТIирхри кIури чIимрианси фикрар гьякъ,
Нагагь тувиш жарари буйругь увуз,
Фагьми уьрхри уву касдихъан нягьякъ.

Гаф мелзнийн тувунза, йиз бай, увуз,
Мяьлийихъди ттабхъри кIури яв халкъдин,
Гафназ кьувват дарибшрияв мянасуз,
АтIабгри сес яв тик дагьдин кIакIниин.

Узу увуз тувунза уьмрин нефес,
Ибшри дупну кьадри жумартвалин йиз,
Яснаъ – ишуб, машквраъ – аьлхъюб апIуз гьисс
Ва уьмур бахш апIуз багьри Ватандиз.

* * *

Гьарган кIури шуйи жигьил абйириз,
Ккун апIури дурариз уж'вал ва бахт,
Гьит хри бали чан абайин ужагьдиз
Гьайгьударвал, гьюрмат, ад ва мюгьоббат.

ККУН АПIУРЗА

Узура, хтул, ккун апIурзавуз уж'вал,
Сарун вахт ву узузра йиз гаф кIуру,
Увуз ва яв наслариз ибшри гьялал,
Гьич дарибшри ичв кIул'ин му зав кIару.

Чигь гьапIнийва, гьафиган му дюн'яйиз,
Шад гьахънийи ув'ин адаш ва гьунши.
Амма яв сес гьеебхъундай жарадиз,
Сабси мяьли гьубзнийв кIваъ, пуз дарши.

Уву йикIру йигьаз гьузидар узу,
Яснаъ хьиди багахьлуйир ва дустар.
Бахтлу кас ву, дархьир халкъдихъ тамарзу,
Аьхир йигьан халкъди гьапIур чахъ ишлар.

РЯКЪЮН МЯЪЛИ

Гьеле сабан мяьли рякьюъ тIапайиз,
Женгчийин хлиъ ивуз ккундийзуз яракъ,
Иб дирибди рякьюъ гьургьу мархьариз,
ДеккучIимри сатIи апIруганси халкъ.

Дидин мяьли ву ширинуб варитIан,
Дагьлу кьукдин иитирин ниъ хъа дидихъ.
Гьациб мяьли йипри варди кIваантIан,
Ибшри думу гьялак, лепеси лепдихъ.

Тувуйза йиз мяьлийиз сабур сацIиб,
Тувуйза дидиз хьадукран манишин.
Ибшри ахмиш думу гьит шидси марци,
ЕбцIруганси ариъ айи мичIлишин.

* * *

Бахт базариин масу гьадабгьуз шлуб дар,
Ва фукьан ярхлариз гьушишра,
Дагьлу жилгьайин учIру мурзнийн гьилицишра,
Бахт ликарикк зат бихьруб дар.
ГучI'валихъан кьурху адруган,
Вари душмнарив дих гьапIган женгназ,
Чан намус гьюбхю касдиз
Гьарган бахт бихьру.

* * *

Му дагьлариъ гьар йишв йитимси рякьюр,
Мушваъ дерйир ву кьадарсуз дериндар.
Хъа гьамушваъ айи кIару хьурарив
Ахью гьахъну аьсарив йиз багьридар.
Гьамушваъ, чан хил кадатну гьвандикан,
Кабхъну сабси цIа архьири йиз бахтнан.

* * *

Гьаврикк ккади йиз гьайиф зиг,
Шамси умунди гьибт йиз юкIв.
Узухьинди аьлхъюри лиг,
Ккун мабхъан узкан апIуз лукI.
Шулуш, ужуб апIин узуз,
Дарш, гьудучIвну гьарах узхъан.
Тяриф дапIну кьуру, ужуж,
Кьаст мапIан сагьиб хьуз йиз кIван.

* * *

Йиз мюгьоббат! Уву марци
Гьиссакан дубхънава дюзмиш,
Уву даршул чиркин, дарци,
Кьар кубкIишра, даршул дигиш.

* * *

Сабси гьягьюра ихъ йигьар,
Ихъ чвулра гьи-закур хьубкъди.
Анжагь узу кьаби хьидар,
Йиз кIула кIаруди гьубзди –
Уву хьимбукьан гагьди йиз
Лизи ранг йивидар кIулиз.

Дагъустандин фуну мурччв гъадабгъишра, гъадму-
къан гюрчегуб вуки, рюгъ гъайран апуру. Узу ва йиз
ляхнин юлдаш Табасаран райондиз гъягъюрайча.
Чвлин ваз вушра, табиаът къюбпи хъадукраъ уб-
чвнайибси рябкъюйи, дидин успагъиваликан ул
кТабццдайи. Йифу ккаънайи дагълар табиаътди
чав чаз дизигнайи аьлааматнан шикилси рябкъюйи.
Дагълариин ва дерйириъ айи хулари юкв архаин
апуйи ва гевюл адабшвуз гъитуйи.

ЖВУВАН ХАЛКЪДИЗ ЯРАКАР ХЪУБ

АЙШАТ ТАЖУДИНОВА

Магъа Хючназ хъуркъунчу. Му гъулан агъалйири ургур чвуччунна сар чуччун гъалайикан, Хючнаарин машгъур убрешидкан, Къужникгъулан багахъ хъайи табиаътдин гъадкан, динагълийири зиярат апуру йишв вуйи Дюрхъкан ктибтунчуз. Саб фила-вуш ерли халачайири вари дюн'яйиз машгъур халачайири урхури гъахъиваликанра кВаин апурудар гъахънийи.

Райондин администрация Хючна гъулан къялаъ ерлешмиш дубхъна. Чрушну абцнайнйи успагъи мурччв ву, душваъ айи гъарарикан сабдигъ ярхла бицИвахтнаан вуйи жакъвариз кадапнайнйи мукъ гъябкънийчуз...

Му йигъан «Табасаран район» МР-дин глава Алавудин Несретдинович Мирзабалаевди агъалйир къабул

апурайи. Ахъю кабинетдиъ, чпин нубатназ ккилигури, хайлин инсанар деънайи, дурарикан гъарсарин гъял дарапу месэлийр уч духънайи. Главайи райондин агъалйир къабул апурумиди, узун айиз ляхнин юлдши Хючнагъулаъ сиягъятгъапнийча. Кючйириъ гизафинсанар айивализ фикир тувнийча. Маш ачухъ инсанар вуйи, хулаз теклиф апурударра гъахъунчуз...

Район фици яшамиш шулаш, инсанари фиткан фикрар апураш, дурарин уьмриъ фу дигиш шулаш, учуз гъябкъюбдикан ва гъеебхъубдикан Алавудин Несретдиновичдиз ктибтуз хъюгънийча.

-Хъа учву фу фикир апурачва, гъи гъуларигъра инсанар, гъуркпну шарайтар адаршра, тамам уьмриинди яшамиш шула. Ва гъюкми дурариз лихуз

ва рягъятвал гъадабгъуз шарайтар яратмиш дапну ккунду. Ва гъаддиз гъи муниципалитетдин гъял дапну аду асас месэла - му райондин инфраструктура артмиш апулб ва рякъяр дюз апулб ву. Рякъяр аш, гъуларий уьмурра а, хъа рякъяр адрувал – му уьмур дигиш шуладар, кпуру гаф ву.

Райондиъ гъи артмиш шулайи циркил фунуб вуш, маракълу гъахънийча.

- Малдарвал, - жаваб тувнийи Алавудин Несретдиновичди, - гъелбетда, багъбанчивалра. Гъясилвалин асас къувват – му хусуси мяишатар ву. Гъулан мяишатдин продукцияин уьмуми къадарнакан 42,1 процент набататчивалин, 57, 9 процент малдарвалин гъисаб шула.

Машгъур табасаран халачйирин гъясилвал фици артмиш шулаш, гъер-

хузгьялакдивуйза. Му цирклиъ арайиз дуфнайи читинваларикан главайи ачухъди кIура.

-Ав, ахиримжи йицIуд йисан му цирклиъ дигиш'валар духъна. 90-пи йисарин эвелиъ гьюкуматдин гьясилвал дебккнийи, ва халачачийр ляхин адарди гьузнийи. Гьамус аьгвалат саб тягьяр дигиш дубхъна. Мисалназ, «Табасаран» кIуру хусуси объединениеийиз чан инвалютайин счет а, диди продукция иша апIбан хайлин месэлийр гьял апIура. Тмуну терефнаан, гьи хусуси карханйириз конкуренцияийин гьизгьин шараитарий лихуб алабхъура. Базрарий тюрк, иран, азербайжан халачийр гизаф а. Дурарикан ахюну пай машиндихъ гьясил гьапIдар ва варидюн'яийин тIалабариз жаваб туврудар ву.

-Табасаран район гьацIра гизаф бицIидар айи хизанариинди адлу ву. Гьи дурарин къадар шубудваржкъан духъна. Гьарсаб хизандин тереф гьюкуматди уьбхювалси,- кIура Алавудин Несретдиновичди,- гьарсаб хизанди сагъ насил уьбхюб, гизаф миллетар айи дагьлу юрднан аьдатариинди бицIидар тербияламиш апIуб ваъсиблуду ву. Ихъ бицIидарин уьмрин рякъяр чIуру идеологияихъди къяни апIуз гьитну ккундар.

Табасарандиъ гьи заказниинди халачийр гьясил апIру 5-6 бицIи фабрикийр а. Хъа халачийр иша гьаьру йишв – му ихъ республика ва урусатдин регионар ву. Душварий халачийр иша гьауз кюмек апIурайир жара уьлкйириан вуйи халачийр иша гьаьрайи ич ватанагъли, дилавар кас ву. Уьлке гьарабгьу вахтна дюн'яийин базрарий халачийрин йишв гьудубгьну. Халачийрин гьясилвал явашди ва гизаф гьагьиди жанлу шула.

-Гьаврий ачва, гьи муштариийн фикир апIбан къайдара дигиш дубхъна,- давам апIура Алавудин Несретдиновичди,- халачи улихъганси къиматлу шейъди имдар, хъа къюд-шубуд йисак дигиш шлу интерьерин, яни хал балган, пай дубхъна. Хъа гьацдар вахтар гьахънуки, халачи саб ваъ, хъа саб-швнуб аьсрий гьубзри, дидиз искусствойин эсеризси лигури гьахъну. ГьацIи вуйивал гьийин деврин халачачийри гьисабназ гьадабгьну, аьнтIикъа сьняаьтдин аьдатар дюрхну ккунду. Хъа жигьил насил му рягьят дару, амкI идипну дапIну ккуни ляхнийн эллешмиш хьуз дицикъан чалишмиш шуладар.

Табасаран райондин главайи мектебариз ва мектебдин яшнакк ккуркъну адрударин идарйириз, бицIидарин яратмиш'валин Хулаз асас фикир тувра. Райондин йицIуб мектеб ужуиди рас дапIна, материалинна техникаийн

бина цIийи алапIна. Му ляхнин асас рякъярикан саб – му мялимарин ляхин ужу алапIуб, мектебариз цIийи дараматар дивуб, яшнакк ккуркъну адрудариз вуйи идарйир ачмиш апIуб ву, гьаз гьапиш бицIидарин багъарий варидиз йишвар гьуркIрадар. Главайи чан фикир образованиеийн цирклиз жигьил пешекарар дуфну ккунивалиинара жалб апIура.

Учу райондин главайиз гьамус модаийи абхънайи суалра тувнийча, думу суал райондин администрацияийи лихурайи дишагълийрин къадарнакан вуйи. Му гьагьи ляхин дишагълийрин гьюнариин илипуз ккундаруз кIури, главайи зарафат гьапIнийи. Амма думу администрацияийи дишагълийир лихурадар кIуру гаф дайи. Райондин администрацияийн инфор-

мацияийн отделиъ, бухгалтерияийи дишагълийир лихура.

- Гизаф меселйир гьял апIуз шулу, - кIура Алавудин Несретдиновичди, - эгер инсанар аьгвалатнан гьаврий ади гьахъиш. Гьаврий ахъа, гьи республика экономика цIийи алапIбан читин рякъюъ а, ва гьулан мяишат дигиш апIуб – му асас месэлийрикан саб ву. Амма варидин ва гьарсарин къуватар сатIи дарапIди, жвуван улихъ ахю месэлийр дивуз ва дурар гьял апIуз шулдар.

Алавудин Несретдинович, уччудар гафар апIури, инсанарин улар йитIуз чалишмиш шлударикан дар. Дугьу чан къастарикан, метлебарикан ачухъди кIура.

- Республикаийи сабпи нубатнаъ фикир тувну ккуни проектар – му гелегедий дапIну ккуни ляхнин ачухъ ва къатIи программа ву, - кIура дугьу. – Думу ляхин апIбан бадали, аграр секториина зигьимлу, фикир апIру ксар жалб апIури, тажруба айи, чпин ляхин аьгью пешекарар дюрхну ккунду.

Чан вахтна главайи гьарсар гьакимрин ляхнин хайирлувалин натижа гьисабназ гьадабгьну. Гьи дадайин насигьят жигьил наслиз чарасуз лизим вуйивал аьгьяди, дугьу гьуларий дишагълийрин советариз рякъ тувну.

Къайд дапIну ккундуки, Табасаран райондиз жигьиларин район пуз шулу, дидин агъалйирин гьацIган артухъ

жигьилар ву. Мушваъ жигьиларин политика хьуркъувалиинди уьмрий юрутмишапIура. Думу ляхниз главайи асас фикир тувра.

Алавудин Мирзабалаевди гьапиганси, гьаийфки, гьи Табасаран райондйра жигьилар ярквариз ва ИГИЛ тешкилатдиз гьагьювалин дюшошар кми-кмиди хьуз хьюгьна.

- Учу гьарсаб жигьил уьмур бадали женг гьабхурача,- кIура дугьу,- гьаз гьапиш думу бедбахтвалин деринвал гьисс апIурача. ИГИЛ тешкилатдиз йирхьудварждилан артухъ дагьустан жигьилар гьагьюб - му къурхулу лишан ву. Му аьгвалатну республикаийн гьюкмийхъ хъайидарик гьалабулугъ кидрипди гьибтрадар.

Жигьилар гьаврикк ккаьбан ляхнийи дишагълийрин советар активно иштирак духъну ккунду. Райондин главайин фикринди, гьи гьарсар живан, жигьил адми инсанарин, абйир-бабарин уларикк духъну ккунду.

- Гьятта насигьят тувбан, гьаврикк ккаьбан йицIуб лекция урхбан къаляхъра ужудар натижийрик умуд кивуз читинди ву. Амма аргъаж шулайи наслин фагьмиъ ужувлан дигиш'валар хьувалик умуд кивуз шулу.

Му ляхниина ахю насил жалб апIури, главайи ветеранарихъан, яшлуыйрихъан бедбахтвалиъ ахю жигьилар инанмиш апIуз, дурар дюн'яийиз жара саягъ лигуз гьитгуз шлувалик умуд кивра. Дурар гьирагьдихъан лигрудар духъну ккундар, хъа жвуван республикаийи арайиз дуфнайи читин аьгвалатнаъ иштирак духъну ккунду.

«Табасарандиъ гьулар ичIи шуладарин?» - гьамциб важиблуду суалра тувунча Алавудин Несретдиновичдиз.

- Жара йишвариз лихуз, гьазанмиш апIуз гьагьювал дагьларий гьарган аьдати ляхин вуди гьабхъну. Гьира инсанар, баалин, шуран сумчир апIбан бадали, гьазанмиш апIуз гьирагьдиз гьагьюз мажбур шула, фицики ерли гьулаъ, райондйи дициб мумкинвал адар.

Гизаф йисари гьюкуматдин къурлушарий гьилиху тажрубалу экономист Алавудин Несретдиновичдиз му месэлайиз тмуну тереф айивалра, гьелбетда, аьгьа.

-Райондиан, республикаийан лихуз гьагьру инсанар учетдиан удучIурадар, налогарин гьаькъ-гьисаб апIурадар, зегьметнан аьлакьйир йитIурадар, хъа республика гьарсар мигрантдихъ гьюкуматдин пул харж апIуз мажбур шула,- кIура дугьу.

Райондин руководители гъазира республикайин муниципалин образованийр экономика жигъатнаан жюрбежюр шараитарий айиваликан, гъюкуматдин терефнаан регионариз субсидийр сабси туври адруваликан гъапну.

Райондин главайихъди хайлин ляхнарикан гафар-члалар гъапнийча. Малдарвалин цийи фермийр тикмиш аплуваликан, йимишдин ва тлумтлин багълар итуваликан, саб гафниинди, агропромышленный комплекс улихъ гъабхбакан гъулхнийча. Инвестицийрин месэлара маракълугъабхънийзуз, гъыз гъапиш, инвестор аш, аьдат вуйганси, думу ерли кас шулу.

- Ерли кас вушра баладар,- клура райондин главайи.- Учу региондин артмиш`валихъ чан дакъатар ивру гъарсариин рази вуча. Хъа цийи саягъниинди лихуз варидиз ккундар. Бици ва къялан бизнес артмиш хъуз хъюгънайиганси гъибгъру, фицики гъюкуматди му ляхниз лазим вуйи дакъатар жара аплура. Хъа ахтармиш гъапган, натижа жараву: бизнесдихъ хъайи 502 касдикан 174 кас гъисабнаь а, 328 кас «цлару къайдайиинди» лихура. Гъази, райондиъ 47 протокол дюзмиш гъапну, административный журум иливбан гъякънаан жюрбежюр къарарарадагъну. Му ляхнийр учу аьхю аьксивал гъисс аплурача...

- Дици гъыз шула? - суал тувнийза.

- Гъял дараплу асас месэла гъаддий аки, къанундиинди лихувал аьхирим-жи йисари инсанарин кIваьлан дубшна, хъа коррупция уьмрин къайда дубхъна. Ръгъятди алабхъурудар, вушра инсанарин фикир дигиш дапну ккунду, дарш дигиш валар гъази дигиш валарди гъузди.

Район фици артмиш дубхъну ккундуш, А.Н. Мирзабалаевдин къатги

фикрар а. Экономика жигъатнаан дурумлувал чан ватанагълийриз вартлан асас ва инанмиш аплура далил вуйивал дугъыз аьгъя. Анжагъ къатги ва албагу ляхин гъабхъиштлан, райондин гъял дигиш аплуз хъибдар.

Алавудин Несретдиновичдин фикриинди, республикайин кзурулушдиъра читинвалар алахъура, мисалназ, республикайин Минмелиоводхоздихъди. Сиртич зонаий гъулан мяишатдин кевшанариз шид тувувал тешкил аплуз лазим вуйи къанавар цийи алаьбан ва плотина тикмиш аплбан проектдинна сметайин документация ашра, Минмелиоводхозди чав тамам дапну ккуни вазифийр тамам аплурадар. Райондиъ жил дубхъру къюб къанав а, дура марцц дарапри къад йис ву. ДР-ийн Минсельхоздихънара гизаф суалар а, вушра му ляхнийр ужувлан дигиш валар хъуз хъюгъна. Амма субсидийр жигъатнаан хайлин месэлийр гъял дарапди гъузна.

Райондин главайин фикриинди, проектар гъязур аплбан дережайиь муниципалитетарихъди дура уьмриз кечирмиш аплбан рякъярикан гафар-члалар духъну ккунду.

- Инвестицийрин программийр уьмриз кечирмиш аплруган, дакъатар, региондин аьгъвалатназ дилигну, деетуб лазим ккунду, - давам аплура Алавудин Несретдиновичди - Хъа республикайин артмиш`валин цийи къайда уьмриз кечирмиш аплбан экономикайин рякъ, йиз фикриан, регионарин главийрин фикир гъисабназ гъадабгъури, кадабгъну ккунду!

Алавудин Несретдиновичди улихънаси Табасаран райондиз республикайин Глава Р. Аьбулатипов гъювал кIваин гъапнийи, думуган райондин Дарвагъ гъулаь 110 йишвайи бицидарин багъачмиш гъапнийи. Райондиъ бицидариз поликлиника

тикмиш аплура. Райондин больница табасаранарин асас дамагъ ву, думу цийи алатарихъди тямин дапнайи гъийин деврин сагъ аплбан идара ву.

Алавудин Несретдинович, гъирагъдилан кюмекназ ккилилигди, ляхин аплура руководителарикан ву. Чан вахтна ДГУ ккудубклу думу лихуз Къурагъ райондиз гъаьну. Хъасин Дербентдиъ, Дагъустандин Огнийиъ жавабдар гъуллугъариин гъилихну. Наан лихури гъахъишра, думу инсанарин арайиъ хъуз чалишмиш шлур, чахъди лихурайидарихъ хъпехъуз ва гъарсаб дарсакан сагъ фикрин удар ктабгъуз аьгъюр гъахъну.

Дугъхъан чанхизандин гъякънаанра гъерхунча.

- Узувайиз хпир Заремайи шубур велед тербияламиш гъапунча, - гъапну Алавудин Несретдиновичди. - Аьхюну бай адвокатди лихурайич, къюрпири Москваий халкъдин мяишатдин Академияий урхура. Йиз дадайин ччвур али ришра ачуз. Шураз Гъяфизат клурич.

Алавудин Несретдиновичди чан къисмат чан халкъдин къисматнакан жара аплурадар. ДР-ийн Халкъдин Собраниеийн депутат вуйган, дугъу республикайин экономикайин министерствойиз регъбервал тувуз теклиф къабул гъапну. Дугъан фикриинди, уьмрин мектеб – му варитлан ужур мялим ву.

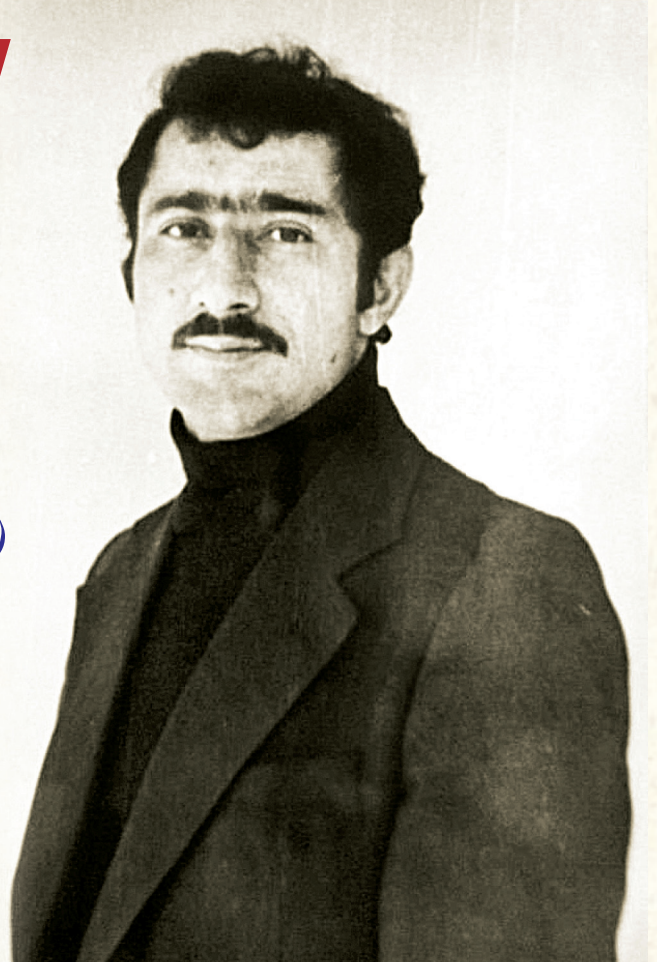
- Гъи ухъу индустрияийн къяляхъ арайиз дуфнайи читин вахтна яшамиш шулахъа,- къайд аплура Алавудин Несретдиновичди. - Дюн'ийин гележег экономикаийи ваь, хъа политикаийи тийин аплура. Ав, ихъ улкейиз гъи читинди ву. Дагъустандиз хъанара читинди ву. Хъа ватандиз гъюн ккивуз, думу уьбхюз дархъиш, ихъ къимат фициб хъибди?!

ТАБИАЪТДИ ДУМУ БАЖАРМИШ ГЪАПІНУ

АНВАР-БЕГ КУЛТАЕВ

(Юсуф Базутаев кІваин аІури)

Му 1975-пи йисан декабрин къялариъ гъабхъи дюшюш вуйи. Думу вахтари учу лихурайи Радиойиъ гъар гвачинган летучкийи гъахури аьдатнаъ айи. Летучка «Дагъустан» ГТРК-ийин председателъ Мягъямед Гъялимбегович Гъямидовди гъабхуйи. Дугъу ккудубшу гъяф-тайин натижийи йивуйи, гъюру гъяфтайин планарихъди таниш аплуйи ва Дагъустандиъ наан ва фициб серенжем гъябгъюруш, клуйи.

Летучка ккудубкІубси, Мягъямед Гъялимбе-гович, чаз хас вуйи аьлхъюбра кади, чахъан гагул терефнаъ дуснайи жигъилихъинди гъилигу ва гъапи:

- Му жигитриз лигайчва. Фицир уткан дагълу жигил даринхъа! Юсуф – табасаран шаир, Моск-вайин Горькийин ччвурнахъ хъайи Литературайин институтдин шубубпи курснаъ урхурайи студент. Табасаран интеллигенцияйин теклифниинди учу думу табасаран чІалниинди вуйи хабрарин отделин редакторин гъуллугъниин тѣйин аплурача. Гъамусдиз передача Нариман Мягъямедовди гъабхури гъахъну, гъамус думу чан хизан сеbeb вуди, райондиз удучІв-ну гъушну. Гъаддиз ЦІийи йисхъантина табасаран чІалниинди вуйи передача Базутаевди гъабхиди. Хъа республикайиъ табасаранар цІиб адар – 100 агъзури-лан артухъ. Гъамус Базутаевди табасаранар яшамиш шулайи регионарихъди аьлакъийи йитІну, КПСС-дин, райкомарин ва горкомарин сарпи секретарарин, горисполкомарин председателарин телефонарин нумрар дидикІну ккунду. Ляхнин тажруба ахъуз. Сач нугъай чІалниинди вуйи передача абццунхъа, ва дидин сарпи редактор машгъур журналист Анвар-Бег Култаев ву. Гъямидов узухъинди гъилигу. – Радиойин ляхникан дугъу ктибтидивуз, - гъапи Гъямидовди Юсуфдиз. – Передачийи фици гъязур аплуруш, мугъаз кидибтай, кюмек аплунай. Хъуркъувалар ишривуз...

Учу вардари Базутаевдиз цІийи гъуллугъ мубарак гъапІнийча. Гъелбетда, таниш гъахъи сабпи дакъикъ-йириъ узуз Юсуф гизаф къабул гъахънийуз: бурма кушар алир, кІару миъранстар улар айир, кІубнир, дирир, чІивиртІан чІивир...

Учу Юсуфдин кабинетдиъ учІвча. Дугъу чкиди пенжгин жибдиан ручка ва бицІи блокнот адагъну, гъапи:

- Мурар Литинститутдиъ айигандиндар вуйиз, мушваъра лазим шул кІури, фикир аплураза.

Хъасин Юсуф йиз къаншариъ деу ва Дагърадиойин гъар гъяфтайин программа гъадабгъу.

- Магъа нугъай радиойин программа. Уву узу дидин гъавриъ тІаъ, - гъапи дугъу.

Гъази учу сар сарихъди багахъди таниш гъахъича.

- Узу шаир вуза. Шубубпи курснаъ урхураза. Ти-вак гъул'ан вуза. Магъа гъамус мушваъ лихуз теклиф гъапІунуз, - жикъиди ктибту дугъу чакан.

- Узунугъай чІалниинди передачийи аплураза. Къюб китабдин автор вуза, - гъапи узура. – Передачийи аплан бадали, районрихъди аьлакъа убхъюри ккунду.

- Анвар-Бег, сатІиди лихидихъа ва сар сариз багахъди яшамиш хъидихъа, - гъапи Юсуфди.

Гъази гъабхънира вуйи: учу 15 йисан саб коллек-тивдиъ гъилихунча ва албагъну яшамиш гъахъунча.

ЦІийи Йисаз Юсуф Базутаевди передача гъязур гъапІнийи. Дидихъ сатІиди хъпехъунча. Передача

эфириз тувну, шубуд йигъ гъубшнний ва юкъуд кӀуру йигъан Юсуф узухъна гъафи ва утканди гъапи:

- Анвар-Бег, гъи узу диш эфириз удучӀвураса. Гъач, хъебехъ.

Учу, нугъаярра, садпи январь эфириз удучӀвннийча, хъа къюдди диш эфириз. Диш эфириъ уву гъязур дапӀнайи передача микрофондихъан урхурава. Рягъятди дар. Ягъалмиш хъуз, мелзналан гаф жараси алдабхъуз мумкин ву. Диш эфириз удучӀвуз гъязур шули гизафдарин сад йигъ гъабгъюру.

Передача литературайин чӀалниинди дурхну ккунду. Ударение, нугъат гъозлемиш дапӀну ккунду. Ляхнихъ хъюгъну юкъуд кӀуру йигъан Юсуф Базутаевди му ляхин заан дережайиъди кӀулиз адабгънний. Узу мюгътал гъахъннийзу. Милли редакциярин дикторари диш эфириз удучӀвурган ярхи йигъди гъязур дапӀнайи передача урхури шуйи. Хъа Юсуфди думу бицӀи вахтан арайиъ багъна кипуз даршлуганси гъязур апӀуйи.

Гъамус сацӀиб ич передачыирикани ктибтурза. Учуж думуган бицӀи редакцияр кӀуйи. Гъавриъ хъуз шулу. Нугъаярин, татарин ва табасаранарин передачыириз 15 дакъикъатӀан туврадайи. Хъуб дакъикъайиъ – хабрар, йицӀуб дакъикъайиъ – къюбпи пай. Передачайиъ жарайи «Ич почта» кӀуру рубрика айи. Мушваъ районариан вуйи материалар тувуйи. «Яв ччвур коммунист вуш», «Духтрин трибуна», «Ветеранар улхура», «Учвуз, радиойихъ хъпехъурайидар» ва жара машгъур передачыир тувуйи. Хъпехърударин арайиъ варитӀан ахъю хъуркъувал «Халкъарин дуствал – литературийрин дуствал» кӀуру передачайиз айи. Думу передача табасаран редакцияйиъра айи, Базутаев дидӀин кӀвантан лихури гъахъну. Му передачайиъ дагъустан автораринси, вари Совет гъюкуматдин писателарин ва шаирарин эсерар урхури шуйи.

Совет гъюкмин вахтари редакциярин ляхнин натижа гъар гъяфтайиъ, кварталы ва йисан ахъириъ йивуйи. Сабпи йишв гъадабгъу редакцияриз пулин премийр ва вымпелар тувуйи, ужурсир работникдин сурат Гъюрматтан тахтаикъ шуйи.

Саб-къюб гаф музыкайин передачыирикани кӀурза. Радиойиз думуган чан хор айи. Думу хорыъ вари миллетарин вакилар ади гъахъну. Мяълийир апӀрудари редакцияйиъ гафар гъадагъуйи, музыкантари думу гафариз мукъам бикӀуйи, гъаци мяъли арайиз гъюйи. Гъязур гъабхъи мяъли «ЦӀийи мяълийир» рубрикайикъди эфириз тувуйи. Му ляхинра Юсуф Базутаевди чав тешкил апӀури гъахъну. Думуган табасаран артистари гъапӀу мяълийир гъи Радиойин гъизилин фонднаъ а. Дурар варждилан артухъ ву.

Учу думу вахтари учуж къабул гъахъи мяълийир жвуван багъри чӀалариз илтӀикӀуйча. Юсуф Базутаевди Урусатдин халкъдин артист нугъай мяълийир апӀуру Асият Кумратовайин сес гизаф къабул вуйи. Дугъу табасаран чӀалназ Асиятдин сабшвнуб мяъли илтӀикӀу.

Юсуф Базутаевди, программийр дюзмиш апӀури, гъарган фу-вуш цӀийиъ абгуйи. Саб мисал хурза. УкӀ убшврв вахтна учуж кӀакӀначийриз ахъю передачыир бахш апӀури шуйча: дурарин хъуркъуваларикан, гъайгъушнарикани ктибтуйча. Комитетдин председатель Мягъямед Гъялимбеговичди учкан му пере-

дачыириз саб уъмуми ччвур тувуб тӀалаб гъапӀнний. Милли редакцияриъ лихурайидари чпин теклифар гъапӀнний, амма Мягъямед Гъялимбеговичди думу теклифар къабул гъахъундайи.

- Йиз теклиф айиз, - гъапи Юсуф Базутаевди.

- Йип ага, - гъапи Гъямидовди.

- Эгер ухъу думу передачыириз «Убшв, дергес, чиг илмиди!» ччвур тувуш, харжи даршул кӀури, хиял вуйиз, - жаваб туву Юсуфди.

Му машгъур урус шаир Сергей Есениндин шиърин ччвур вуйи.

Базутаевдин теклиф вардариз къабул гъабхънний. Ва му рубрика гъаргандиз гъубзнийи.

БицӀи редакцияриз йискъубан къялан гъисабаринди 300 - 600 кагъаз гъюйи. Учуж районариз гъягъюри, хъпехърударин аьрзийрихъ, теклифарихъ хъпехъури шуйча. Жа-жара миллетарин вакилар сатӀиди саб райондиз гъягъюб аьдатнаъ айи: нугъаяр - табасаранарихъна, табасаранар – нугъаярихъна. Юсуф узухъди Нугъай ва Тарумовский районариз гъафнний. Гъар командировкайиз гъушган, учуж маракълу сурсат уч апӀури шуйча. Юсуфди му районариъра жвуван ватанагълийир агуйи, дурарикан передачыир апӀуйи. Хъа бажаругъ дугъаз айи – ккунибкъан. Дугъан ляхниз гъарган къатӀивал ва зиреквал хас вуйи. Гъаддиз дугъхъан жикъи вахтан арайиъ къиматлу материал гъязур апӀуз удукъуйи.

Юсуф Базутаевдиз Гъюкуматдин телерадиокомпанияйин коллективдинси, дагъустандин шаирарин, писателарин ва журналистарин ахъю гъюрмат ади гъабхъну. Дурарикан гизафдар Юсуфдихъна чпин материалар хъади гъюйи. Юсуфди дурар табасаран чӀалназ илтӀикӀуйи.

Юсуф Базутаев радиойиъ лихури, гъадму саб вахтна урхурира гъахъну. Дугъу Литературайин институт заочноди ккудубкӀу. Радиойиъ лихурайи вахтна Базутаев Дагъустандин писателарин Союздиъ табасаран литературайин секцияйин руководителдира лихури гъахъну.

Жигъил журналистариз, шаирариз кюмек апӀури, Юсуф Базутаевди «Жигъил сесер» кӀуру передача тешкил гъапӀу. Му передачайиъ жигъил шаирари, прозаикари чпин эсерар урхуйи.

Юсуф Базутаевдихъди сатӀиди табасаран редакцияйиъ дугъан хпир Нуриятралихури гъахъну. Дугъу чан жилириз варибдиъ кюмек тувуйи. Зегъметтан ветеран Нурият Базутаевайин гъюдли сес хъпехърудариз гъира кӀваин илми.

Юсуф Базутаевдиз табасаран халкъдин ахъю гъюрмат ади гъабхъну. Думу багъри халкъдин машгъур шаир, халис ватанпервер вуйи.

Юсуф Базутаев уьмриан гъушган, багъри ТӀивак гъулан мектебдиз шаирин ччвур тувну. Гъадму гъулаъ саб кючера дугъан ччвурнахъ хъа, ядигарра дивна.

Расул Гъямзатовди дугъаз «табасаран литературайин ппази» кӀуйи. Учуж ич дустрийн уткан вуйча.

Юсуф Базутаев табасаранарикан сарпирди СССР-ин писателарин Союздик кучӀвну.

Йиз фикриъ думу табасаран радио ачмиш гъапӀу инсанси, ахъю шаирси, халис ватанперверси ва вафалу дустси гъузнайиз.

ШАГЪВЕЛЕД ШАГЪМАРДАНОВ

Жакул

Ихтилат

Твачиндин ахсар гъаци мялум шули амийи. Авсар Гъадирович, явашди ликар алдагъури, Каспи гъюлихъинди ктучІвурайи. Гвачиндин сикинвал анжагъ Холодильный заводдин гъяятдиан вахт-вахтарик хъерграи хуйирин аьмпаритІан чІур апІурадайи. Амма гъадрарра тІагърудиси, шагърин сакитвал чІур апІбак артухъ пай кивуз даккунди айидарситІан, хъергадайи. Дураринра гъаври хъуб читин дайи: хуйир гъарган тухъдар вуйи. Авсар Гъадирович гагъ-гагъ дурарин сацІиб бахилра шуйи, фицики дугъаз чан ургуби мертебайин айвандихъан заводдин гъяятдиз фицдар машина гъюраш, ачухъди рякъюрайи. Хъа балгъвар, чибра гъизил балгъвар, кютюмар... айи машина гъяркъган, дурарин ичІи апІурайи балгъварин ахю «жандкар» гъяркъган, Авсарихъан бахилра дархъи гъузуз шулдайи. Гъаму «жандкарикан» заводди лихурайидари гагъ-гагъ саб-къюб гъадму хуйиризира ккирчуз кІваълан гъапІурдайи. Дурариз халкъдин девлет ужуди, улин ниниси, уьхбан бадали, хуйиризира гъуллугъ дапІну ккуниваликан, гъелбет, хабар айи. Хъа ужуб гъуллугъ айи хура эйсийиз, гъелбет, вафалуди гъубзру. Гъаддиз гъациб гъуллугъ, ужуб гъуллугъ, айи гъадму хуйириин бицІи пенсия гъадабгъурайи дугъхъан бахилра дархъи гъузуз шуладайи. Дугъаз чаз аьгъйи, чав дюз дару фикирра апІурайиб, амма уьмрин гъякъикъат гъациб вуйи. Дугъхъан гъадму, чав яшамеш шулайи, чаз чан улариинди рябкъюрайи гъякъикъатнахъан гъергузру шуладайи. Хъа гъамус, йирхъцІур йислан яш улдубчІвган, жара фикир апІуз къанра вуйи.

Хъа хуйирра хуйир вуйи гъа! Марччлихънарихъди дагълари шлудар фу ву? Мурарин багахъ жанавар бугъмиш апІрудар саки курцІларси рякъюйи. «Ужуб гъуллугъ айи инсанра гъаци гумрагъди аргъаж шулу!» - дугъу гъар гъадму хуйирикан вуйи фикир гъамциб натижайиинди ккудубкІуйи.

Хъа гъадму хуйирин «эйсйирра» гъякъикъатди гъадму хуйиртІан усалди дайи. Багъалу машинариан удучІвну, заводдин гъяятди лицурайи дурар гъяркъган, фуж тязуб дарши гъузрухъа: гергми гъагъи беденарикк явашди рившурайи мягъкам ликари ва гъагъидиси минди-тинди тІурчвурайи ацІу хилари, нур туврайи ил ккипнайисдар цІалцІам гарцІлари ва гъарган рази машари дурари гъавайиди уьл ипІури адруваликан ачухъди мялум апІуйи. Авсариз гагъ-гагъ дурар уьлкейин ужуб яшайишдин шагъидарсира, эксигвал адру уьмрин дестгарсира гъиргъуйи.

Дугъу гагъ-гагъ сациб сефилвал кадиси гъамциб фикирра апІуйи: «...эгер думу дестгар ккадахъиш...»

Хъа дестгариз мягъкамвал, дурумлувал гъуркІрайи... Дициб ляхин варидариан удукъруб дарубдиин Авсар шаклу дайи. Гъадму чав гъадагъишра. Фуж вухъа думу, уьмрин даягъ хъуз? Гъийин пенсионер, накъдин Шюшдин мурсларин заводдин рабочий, швургъандин совхоздин тракторист, улихъна йигъандин танкист. Анжагъ саб ляхни дурар сацІи апІурайи: гъадму ацІу гарцІлар алидарра думура коммунистар вуйи. Гъаци вуйибдиин думу шаклура дайи, гъаз гъапиш сацІибкъан жавабдар ляхниина, коммунист дарди гъабхънийиш, къабулра апІурадайи. Дашбаш тувнура, партияйк кучІвуйи. Вахтнан тІалаб гъациб вуйи.

Авсар Гъадировичра партияйиз, ужур механизатор ву, кІури, совхозди къабул гъапІнийи. Къяляхънаси дугъанна совхоздин директорин арайи туршивал абхъну – директорин кучІлин далилариз думу гъаршуди удучІвну. Дугъаз жаквларин театрин артистдин хилие айи уюнжагъ хъуз ккун гъабхъундар. Натижайи дугъкан Шюшдин мурсларин заводдин рабочий гъахъну, хъа директорикан – райкомдин къюрпи секретарь. Дюз гъапиш, дугъаз заводдин ляхин бегенмишди дайи, фицики сагъламвализ зарар айиб вуйи, амма яшайишдин хулар душваъ жара йишваритІан ухди туврайи аьхир. Шубур бицІир хъайи абайиз жара чара гъубзундайи. Маважибра писуб дайи, никкра туврайи; эгер думу адарди гъабхъиш, дидин еринара пул тувуйи.

Авсар Гъадировичдиз саки гъарсад йигъан Холодильный заводдин гъяятдиз гагъ-гагъ прицепарра хъади гъюрайи машина гизаф рякъюйи. Дугъаз телевизорианра кми-кмиди ебхъури шуйи, фици гъадму вая жара постниин гъизил балгъвар хъади гъягъюрайи ахю машина милицйири гъидиснуш. Ва дурарикан бязидар гъаминара гъюрайибдиин думу шаклу дайи. Дугъаз гизафси арцІнайи ва ичІи апІурайи машина рякъюйи. Хъа жара машинари балгъвар иври дугъаз зат, ясана саки зат гъябкъюб дайи. Думу сабсан ляхниин мягътал шуйи: балгъвар гъадмукъан ашра, шагъур чавра гъюлин гъирагъдихъ ерлешмиш дубхънашра, гъяйифки, туکانари гъаз-вуш балугъ, иллагъки гъизил балугъ, масу туври тек-тукдира рябкъдайи. Гъятта дурарин кІуларкъан туври шулдайи. Саб фила-вуш, сакъюд йис мидиз улихъна, бязи туکانари белугайин, осётрайин, северюгайин кІулар-рижвар, гъятта акулайин йиккра масу туври гъахънийи. СацІиб вахтна. «Гъаму кІуларикан балгъвин шурпа гъамкъан ицциб шлуган, вари балгъвикан яраб фукъан дадлуб шуйкІан?...» - гагъ-гагъ гъадмуган чав-чакди гъациб фикирра апІуйи Авсари. Хъа базариин, ав, шуйи балгъвар, амма дурарра къадарсуз багъади вуйи. Дурарин къимат иливурайидар, гъелбет, ахю гъуллугъарин алидар, ягъал дараматарий яшамеш шулайидар, гъаму Холодильный заводдин ахюдар вушул... Хъа гъациб мянфяътлу кархана уьбхюрайи хуйирира чпин асас вазифйир пакди, эйси рази шлуганси, кІулизира адагъну ккундийи. Хъа думу баркавнари, гъякъикъатдиъра улдугнура шлихъдикІа заводдин урнарихъинди багахъ хъуз гъитдайи! Фукъан вахтназ гъамциб гъял давам шулуш...

Мушваъ саб гьамциб ляхниканра дарпи гьибтуз шлудар. Дугъан, Авсарин, адашиз, Гъадириз, чан бал'ин, думу гъахьиган, Ватандин Ахью дьвдиништиракчи, Чехословакия немцарин фашистарихъан азад апурайиган талаф гъахьи чан ахьюну чвуччвун, Асварин, ччвур иливуз ният гъабхънийи. Хъа шагъадатнама абцруган, гьулан Советдин секретарин, гьелбет, къастлан дарди, гъалатI дубхъну, «с» ва «в» гьярфарин йишвар дигиш шулу. Ва гъадму гъалатI-накан хизанариз саб хайлин вахт улдубчIвгантIан аьгью гъабхъундайи. Сарун гъапру?..

Хъа думу гъалатI Гъадири жараси дюз алапIну: нубатнан бай гъашиган, чан гюзчиваликкра ккади, дугъ'ин чан фронтовик чве Асварин ччвур иливну. Думура гъи чан хал-хизандин кIул ву, гьулан мектебди чан эмдин пише давам апура – мялимди лихура.

Лаптиевдин кючейилан улдучIвну, саб варж метрийин исинди гъушу Авсар Гъадировичди Каспи гьюлилан гьюрайи гьутIу штун ниь дишла гьисс апуру, ва дугъу, гъадму дарци ва хяви ниьрахъан чав уьлчIюкью улари къутармиш апрубсиб фикир дубхъну, сабпну дурар уьлчIюкьюрира ву. Дугъаз гьятта хъадакнуну хулаз гъягъбан ниятра дархьи имдайи, амма: «Эгер ниьраз лигриси гъабшиш, асла гьюлихънара дуфну ккундарки», - кIуру фикри думу рякъ давам апуз мажбур гъапIну. Ав, гъякъикъатдиъра гьутIу, чиркин штун ниь асла хуш шлубсибра дайи.

Фукъан гьюлиз багахъ хъупахъ, гъадмукъан дутIнайи штун ниь гъизмиш шулайи. Авсар гъапрушра мюгътал шулу. Дугъхъан, эгер Иван микI хъайиш, рякъюн кафари терефназди, хъа Мягъмад микI хъайиш, къибла терефназди улдучIвуз шуйи. Хъа гъамусяаьтна гьюлилан гьюрайи гилавар микI вуйиган, Авсар, рякъюн къюбиб терефаризра улгатIабхъну ва ухди-къанди Иван микI утIубччвбак миж кади, кафари тратуариинди улдучIву, фицики Мягъчгъалайиъ, микIарин шагъриъ, думу къиблайин микIтIан кми-кмиди шлуб ву. Анжагъ микIлаз чаз Авсарин умудар немена вуйи.

Авсари, шагърин чиркин шид гьюлиъ убчIврайи йишвахъна ухди хъуркъуз кIури, ликарик сацIиб жвар кипру. Гъадмуган думу гьутIу ниьракканра къутармиш шуйи. Хъа гьюлихъна дубшнайи рякъ арчул терефназди ккибицурайи йишв'ина багахъ хъуз хъюгъан, Авсарик аьжайиб шадвалра кабхъру: гьутIу штун ниь гьюблан-гьюбаз цIиб шулайи. Гагулну терефнаъ, саки гьюлихъ хъучIубкъну, гъирагъдихъан саб йицIуб-къаб метрийин манзилнаъ, инсанари диврайи ахью дараматдин ляхнар апурайи. Тикилишчйирин гафариинди думу сагъламвалин комплекс вуйи. «Мураризра гьибихъну йишв!..» - Авсарин кIваан дишла гъамциб фикир утIубччвур, гъаз гъапиш дугъаз аьгъяйи, рякъюн къибла терефнаъра гъадмутIан ахью сагъламвалин сабсан дарамат тикмиш гъапишра, мушв'ан гъаму гьутIу штун ниь кам даршлуб.

Сагъламвалин комплексдихъан цIиб тинаси диврайи дарамат бегъемди гьюлихъ хъучIубкъна.

Сарун гьюлин гъирагъдихъди кафари терефназди гъягъюз шлу мумкинвалра имдар – тикилишдин цалар Дербент шагърин Нарин гъалайин барйирси гьюлиъ учIвна. Лепйир цаларик курсра. Закур фу шулуш...

Эгер Авсарин ихтияр вуйиш, дугъу саки сумчIур-хъуцIур метрийинкъа гьюлин гъирагъдихъди саб жюрейинра тикилишар дивуз гьитдайи, гъадагъа апууйи. Гъит гьюлин гъирагъдихъди шагъристнари ва имбу вари махлукъатди рягъятвал гъадабгъри!

Хъа Авсариз чаз саки къялан жандкин инсандин ягълишин айи къюб турбайиан гъати сес хъади убсрайи меркездин гъанаварин чиркин штун гьутIу хяви ниь таниш вуди гъамус хъуцIур йискъан ву. Сабпи ражари думу учIврушин хъайи гьутIу къаран ниьрахъди заводдиан туву хулариз удучIву къюдпи йигъантаниш гъахънийи. Гъадмуган гъадму турбйириан шагърин чиркишнара гьюлиз фици ахмиш шулайиш, гъира гъази ахмиш шули ами. Анжагъ саб фаркъвал а: ургцIурпи йисаритIан гъамус думу турбйириан гьюлиз ахмиш шулайи чиркин штун къадар саб-швнуб ражари артухъ дубхъна, фицики шагъриъ яшамиш шулайи нафусарин къадарра саб-швнуб ражари артухъ гъабхъну. Хъа шагъур чавра гъадмугантIан гъамус саб хайлин яркъура, ягълира дубхънадаринхъа! Амма гъадму турбйирин гъял ва дид'ан ахмиш шулайи штун ери гъаму вахтнан арайиъ гъич фицикIа дигиш гъабхъундар.

Хъа гъаму йисарин арайиъ шагърин чан ва дидин районарин, гъаддихъди сабси уьлкейин улихъ-кIулихъ хъайидарра, сумплар хъайидарра ва хъутрударра, цIиб дигиш гъахънийинхъа? Гъелбет, Дагълу Уьлкейин уьмриъ гъаму йисарин арайиъ дигиш'валар гизаф гъахъну: сасдар шадди, аьлхъюри цIийи кабинетариъ учIвнуш, тмундар дурариан пашманди, наразиди, кIвантIариккан улхури удучIвну. Амма гъаму гьутIу шид гьюрайи къюб турбайин аьгъвалат гъич фицикIа дигиш гъабхъундар.

Авсарин чав Сабпи Мягъчгъалайиъ жарарин хуларий кирийихъди яшамиш шулайи вахт кIваин шулу. Дурар айи хуларихъан думукъан ярхла дарди саб гъярахмиш шулайи. Халкъди дидиз чаз хас шулайибсиб ччвурра тувнайи – Воняйка. Пагъ, думу гъяр къайдайиккна хупан бадали думу райондиъ яшамиш шулайи агъалйири жюрбежюр йишвариз, санэпидстанцияйиз ва жара тешкилатариз гъидикIкъан кагъзар ва аьрзийр! Гъятта Кремлийизра, Лениндин мавзолейизра гъидикIну, кIурайи. Амма Воняйка, гъира чан къир ва ери дигиш дархьиди, гьарганси ахмиш шули ими. «Как воняла, так и воняет!..» - чав-чакди гъапи Авсари, гъатму вахтариси. Хъа фукъан теле - ва радиопередачийр гъахъуншул? Хъа Каспи гьюлин саб дагъустан гъирагъ вуйибси гъацдар чиркин гъярар ва гьутIу штар дидиз фукъан ахмиш шулаш?.. Хъа гьюлин илбицну вари гъирагъар гъисабназ гъадагъиш?.. Каспи гьюл, дюн'яйин вартIан ахью дагар, гъи гъамцира гъубзуб ахью аьламатнан ляхин ву!

(Давам гъюру нумрайиъ)

«Багъри йиз чІал – тахт йиз мюгъкам варитІан!»

Майдин къанна хъудди Мягъачгъалайин милли библи-
отекаийъ табасаран чІалназ бахш дапІнайи илимдин
конференция кІули гъубшну. Серенжем тешкил гъапІдар
агъсакъларин Советдин актив ву. Конференцияийъ табасаран
чІал наслариз уьбхбан месэлийрикан гъулхну.

Табасаран чІал успагъи чІал ву. Ихъ чІал, падежарин
къадарназ лигну, дюн'яйин читин чІаларикан саб вуди
гъисаб апІура. Хъа ухъуз, бабан чІал агъбюдариз, ихъ чІал
варитІан рягътиб, гъюдлиб, вафалуб ва жвувануб вухъуз.

Учвуз, гъюрматлу ич бицІи дустар, гъамциб табшуругъ
туврача.

«ПсинчІ» кІуру гаф асас падежариз дигиш апІнай.

Магъа думу падежар:

- Ччвур ...
- Актив...
- Тевбан...
- Тувбан...

Лизи Приорайиъ итри...

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

КУЧЛИН ХАБРАР ЯСАНА...

Аьхиримжи вахтари соцсетариъ ва СМИ-йиъ бицИдариина аьрвал хрударикан хъади-хъади мялуматар тувра. Тасирклар аьдати инсанари дисури, дурариз зулмар аПури, хъасин полицияйин работникар хъуркьри соцсетариъ видеора а. Ихтиярар уьхру органарин чIалниинди кIуруш, «дюз дару мялуматар» тарагъури, жямаятлугъдик къасухъта гъалабулугъ кипрударра шулу.

Гъар фици вушра, му месэлайи аьхю къадар инсанарик гъалаб кипра, иллагъки дагъустан дишагълийирик. Мюгъгал хъуз ляхинра адар. Дадйириз чпин веледар гъацдар инсанарин хлиъ ахъуз гучIура.

Соцсетариъ айи гъадму гъярмагъяришдин анализ аПуз чалишмиш гъахъиш, гизаф дюшюшариъ думу хабрар ахтармиш дарапIу мялуматар вуйиб ашкар шулу.

ЯГЪСУЗАР А, АММА...

Гъякъикъат ву, ихъ республикайиъра бицИдариина аьрвалар хурайидар айивал субут аПуру бязи дюшюшар а. Дурарикан сякъюдарикан гъякъикъи мялуматар туврахъа.

«42 йисаъ айи Арсен МутIалимов, бицИдариина аьрвал хубан жюриейин саб жерге гъагъи тахсиркарвалар аIбаз лигну, Урусатдин МВД-йин Мягъячгъалайин Управленийин Советский райондиъ айи полицияйин отдели гъидисну.

МутIалимов, силисдин эксперимент гъабхурайи вахтна, полицияйин гъуллугъчийрин жавабдарсузвал ишлетмиш даIну, жин гъахъну. Гъаму фактнаан ахтармиш'вал гъабхура», - гъапну Дагъустандин МВД-йин пресс-гъуллугъариъ.

Дагъустандин Силисдин управленийиъ хабар тувганси, шакнакк ккайир РФ-йин СК-йин Советский райондиъ айи отделиан вахтназ дисру изоляториз гъахурайи вахтна гьергну. «Дугъак тахсир кипнийи. Къяляхъ хруган, думу гьергну. Гъамус дугъак гьергбанра тахсир ка», - гъапну ведомствойин гъуллугъчийи.

Силисдин управленийиъ гьергбан гъякънаан вуйивуйиси кIурадар. Ихтиярар уьхру органарин туву мялуматариинди, МутIалимовди гъаравул алдатмиш гъаIну. Гьергур къандиси Мягъячгъалайиъ гъидисну.

Дагъустандин ихтиярар уьхру органари хабар тувганси, тахсиркар дисруган хъайи шагъидар, полицияйи

агурайи зулумкар чпиз абгью гъахьиган, жилижвув`ин алархъну. Полицияйин работникар ажугълу духънайи мягъячгъалайин агъалйирихъан зулумкар уърхюз мажбур гъахъну.

«Гъарамзадавал, гучI ккапI биинди тадабгъувал, аьрвал хуб тахсир кайидариз гисаф йисар адатIну, азадвалихъ мягърум гъапIну,- хабар тувра РФ-йин СК-йин Дагъустандй аий пресс-гъуллугъари.- Силсдин органари тахсиркарвалар хъайи-хъайиси ашкар гъапIну. Таймаз Герейхановди ва Эльмурад Гъазиевди 13 йисаь аий риш Мягъячгъалайиь Энгельсдин ччвурнахъ хъайи ключейиь аий кирайихъ дибиснайи квартирайиз кучIал данIну хъади гъушну. Душваь, гучIар ккаъри, шур`ина аьрвал гъабхну. Чпин гъаракатар дурари мобильный телефондиз адагъну, хъасин шураз, камерайик кайиб жарадариз улупурча, кIури, гучIар ккауз хъюгъну. Дурари дугъкан 25 агъзур манат пул тIалаб гъапIну. Шураз пис къаст айидарихъан гучI гъабхъну, ва дугъу дурариз 20 агъзур манат тувну. Амма ягъсузариз думу пул цIиб вуйи, дурари шуркан хъана 10 агъзур манатсана тIалаб гъапIну.

БицIи шур`ина аьрвал гъабхи Герейханов ва Гъазиев къанундиинди жазаламиш гъапIну.

Судди сариз - 16, тмуноуриз - 15 йис тувну, жазайин вахт ккудубкIайиз дурар ижми къайда аий колония-йиь хъиди. Гъацира гъарсари 150 агъзур манат журум тувди».

Мягъячгъалайиь бицIи риш гъитIикIу аьрсуз гъидисну.

«Йирхъуд йисаь аий бицIир августдин юкбуддихъан-мина хабар дарди гъудургну. Думу агуз хъюгъну. Гьербе йигъан полицейскийири 40 йисаь аий жилижви гъидисну, дугъу ккудуркIну адру хуларий риш гужсназ дидисну дерккнади гъахъну. Гъацй вуйиваликан анжагъ гъамустIан абгью гъабхъундар. Дугъ`ина уголовный дело гъитIибккну.

Дугъаз 20 йисандин жеза ккилибгура», - хабар тувну Дагъустандин ихтиярар уърхру органари.

Гъаму йисан бицIидариина аьрвал хубан саб-швнуб дюшош гъахъну. ВаритIан писуб гъадму вуки, аьрсузари чпин багахълуйирин бицIидар, гъятта чпин бицIидарра кмиди балайикк ккирчу. Мягъячгъалайиь чан 5 йисаь аий шур`ина аьрвал гъабхи 30 йисаь аий жилижви гъидисну. Думу пиянди ади гъахъну.

Дагъустан Республикайин Силсдин комитетди дугъак РФ-йин УК-йин 132-ни маддаин 4-ни пайнан «б» пунктнаь улупнайи тахсиркарвал апIбан тахсир кпнна. Думу дуस्ताгъ данIна. Тахсиркарвал апIбан вари далилар ашкар апIбан бадали, тялукъ гъуллугъари силсдин гъаракатар кIули гъахура.

Яш дубхъну адруриина аьр хубан, гужназ вуйи гъаракатар апIбан ва йивну йикIуз чалишмиш хъпан шакнакк ккайир Каспийск шагъриь гъидисну. Каспийск шагърин 28 йисаь аий агъалийи, мобильный телефон тувуз гаф тувну, гъуншдин йирхъуд йисаь аий бай чан квартирайиз хъади гъушну. Хъасин бицIириина аьрвал хуз чалишмиш гъахъну, хъа бицIирииз гучI гъабхъиган ва ишуз хъюгъган, чан тахсиркарвал жин апIбан бадали, бай йивну йикIуз чалишмиш гъахъну. Дугъу бицIир бугъмиш апIуз хъюгъну, хъа бицIир амрихъан гъушган, думу гъакIну кIури, подвлизди гатIархъну. Подвлиь аий бицIир амрихъна гъафну ва кюемкназ дих гъапIну. Гъуншйири думу къутармиш гъапIну. Шакнакк ккайириина уголовный дело гъитIибккну.

Сентябрин вазли Мягъячгъалайиь бицIи риш дисуз ва далда хъайишвахъинди хъчIорхюз чалишмиш гъахъи аьрсуз жилижви гъидисну. Дубхъну адру къюр жилижви юкбур шурахъ хъергнади гъахъну. Гъирагъдиан гъилигиган, дурари тамшир апIурайиганси рябкъюйи, хъа

жилижвувари сарриш гьидисган ва хьч Юрхюз хьюгьган, бицли риш члигьар апури ишуз хьюгьну.

Бицлир кьутармиш апуз гьаци дюшошнаан душвахь хьайир гьажаргьну, гьадму ляхин гьябкью жарадарира дугьаз кюмек гьапну. Тахсиркраникан сар жин гьахьну, хьа кьюрнир гьидисну. Гьаму ляхин гьябкьдари аьрсузрин саб тягьар суд гьапну, хьасин думу полицияин хилариз тувну.

БИЦИДАРИИНА АРВАЛ ХУБ - МУ ФУ ВУ?

«Бицидариина аьрвал хрудар психика жигьатнаан ицирудар вушул кпури, гизафдар инанмиш ву, - кпура сексолог ва психолог Мадина Аьгмедовайи. – Гьякьикьатдиь, аьрсузарин аьхюбсиб пай аьдати, хизан хьайи ва бицидар аьи жилижвувар ву. Жьуван бицидариина аьрвал хру абийр ва дархи абийр, аьдат вуйганси, жарадарин бицидарик ктукьурдар».

Психика жигьатнаан аьдати инсанар бицидариина аьрсузалар хуз фти жалб апура? Бицидариина аьрвал хрударикан аьхюну пай байвахтна чпи гьацдар дюшошарикк ккахьдар ву. Дурариз йивури, аьрвал хури, аскан апури гьахьну. Аьхю гьахьиган, дурари чпин зиян ва тажруба кIваин апуру ва, фикрихь хьади вая хьтарди, ккудубшу ицирушнан ва аскан апувалин кьисас жара бицидарилан алдабгьуру, чпин гьяракатар кьанундиз кьаршударси гьисаб апури шулдар.

Бицидариина аьрвал хру ксарикан ахтармиш апIбар ва мялуматар ихтиярар уьрхру органарин сводкйириь чап апура. Магьа улихьнаси, интернетдин «лаглагьчйирин» тьасирнаккди, гьудучIвну гьягьюрайидариз тукандин багахь интIи бицир ишури, хьа абийр-бабари думу машиндиь итри рябкьюру, ва бицир гьитIикIурашул кпури фикир дапIну, полицияиз хабар дебккру. Полицейскийир ва бицирин абийр-бабар арайиз гьафи аьгьвалатнан дюзди гьавриь гьахьну, гьятта мугьаятвал улупу му ксариз чухсагьулра мялум гьапну...

Бицидариина аьрвал хрудариз чпи чпиз аскан кьимат тувувал хас ву, гьаз гьапиш дурар чпин инанмиш дар, дурариз яш дубхьнайи дишагьлийирихьди аьлакьйириь хьуз гучIуру. Бицидариина аьрвал хрудар асасди живанар, 30 йисаь аьи жилижвувар, яшлуийр шулу. Бицидариина аьрвал хрудар думу бицидарин багахьлуийр, ясана ужуди танишдар шулу.

Бицидариина аьрвал хрудари абийр-бабарин улариккан, инсанар хьайи йишварихьан бицидар гьитIикIурдар, дурар, интернетдин хабрариь кIурайиганси, бандйириз уч шулдар.

Бицидариина аьрвал хру маньякдиз асасуб – му чан бацаригь гьяхьру бицирихьди дуствалиь учIвуб ву. Аьхю инсан чахьна чан тайрахьнаси янашмиш хьували бицир алдатмиш хьуз гьитру. Таниш дару ксарихьди бицидари гафар-чIалар апIбан кьурху гьаддиь а.

Гьамрар вари ахтармиш ва аьгью гьапIу ляхнар ву, хьа гьамус фикир апIнай: бицидариина аьрвал хрударин бандйирикан гьарай ипрударин гафаринна му дюшошарин арайиь саб аьлакьара адар.

САСПИДАРИН ФИКРИИНДИ...

ГучIнан улар аьхюдар ву, кпуру мисал а. Ав, мугьаят хьуб ужу ву, амма гучIнахьди жьув ккагьузра гьитну ккундар. Гьи вари республикайк гучI кабхьна, дици вуйивал соцсетариан ашкар шулу. Гьятта 1999-пи йисан бандита-

рихьанра му саризра дрякью, аьгьдру аьрсузарихьанси гучI гьабхьундайи.

Дупну ккундуки, гьамус цийи гафарра удучIвна: бицидар органариз масу тувуз жин апура, кпури! Йиз дадайихьна гьунши дишагьли гьафну ва гьамцибгучI шу ихтилат ктибтну: фунуб-вуш мектебдиь кьюр бицир гьудургну, гьапну. Гьамус абийр-бабар чпин бицидар хьади гьюз мектебдиз гьюра, хьа завучди, абийр-бабар дарфиш, бицидар мектебдиан деатурадар.

Гьелбетда, фуну абайкра, бабакра мициб аьгьвалатнаь гьалабалугь кабхьру.

Дугьриданра, му тема фициб-вуш аьжайиб саягьниинди республикайиь ухди тарабгьну, ва хайлин дадйир дидихь хьугьну. Хьа фици хьугьудар, эгер увуз, «Лизи «Приора» дупну, дидиь бицидар итри гьяркьюнчуз, кпуруган. Гье-ебхьу ишри-бишри ялавлу апури ктибтуб ихь халкьдиз хас ву. Гьелбетда, уьмриь писвализ йишв адарди дар, думу а, амма лагьлагьчйирин бин адру гафарихь хьугьри, жьуван кIван сикинвал дубгуз хай даршул.

ПИШЕКРИН НАСИГЬЯТАР

Ихтиярар уьрхру органариь лихури гьахьи, гизаф йисари живанарихьди гьилиху, гьамус бицидарин психиатр Мягьямед Абакаровдин фикриинди, аьдати инсанарин арайиь аьдати инсандихьан бицидариина аьрвал хру аьгью апуз шулдар, хьа пишекриз думу дишла аьгью шулу. Гьаддиз, дицдарин хюрч дархьбан бадали, бицидариз флану насигьятар тувну ккунду.

- *Саб вахтнара таниш дару адмийирихьди гафар даранIуб ва дурари гучIар ккаувализ мютIюгь дархьуб.*

- *Саризра, гьятта полицейскийизра, 15 йис дубхьну адру бицирихьди дугьан абийр-бабар хьадру йишвахь гаф-чIалнаь учIвуз ва наана-вуш думу хьади гьягьюз ихтияр адрувал кIваинди гьитуб.*

- *Йицихьуд йис гьабхьи живанарихьанра чпи гьаци гьахуз шулу - дураризра таниш дару инсанарихьди дада ясана адаш, ясана опекун хьадру йишвахь сюгьбатнаь удручIвуз ихтияр а, чпихьна кьувватнан кьурулушарин вакилар, мисалназ, Госнаркочконтролин, илтIикIурашра. Бицир тьялукь идарайиз гьахьан бадали, абийр-бабар хьади хьувалилан савайи, дурарихь тьялукь вуйи ихиярар кайи клажарра (санкцийир) хьади ккунду. Гьаддиз бицириз жьувтIаняшнан аьхюрихьди дуруиуз ихтияр а, душнура ккундар.*

- *Пешкешар туври, чпихьди гьюб тIалаб апуру аьхюдарихьди гаф-чIал даранIуб.*

- *Эгер таниш дарур, багахьна дупну, сюгьбат ккебгьуз чалишмиш шулаш, дугьахьди сюгьбатнаь учIвну ккундар ва дугьхьан ярхла хьуб лазим ву. Гизаф инсанар хьайи ачухь йишвахьна удучIну, члигь апIнай: «Халу, узузуву аьгьдарзуз, узкан фу ккундувуз?» Аьхюдарикан или-вуш думу гафариз фикир тувди.*

- *Таниш дару аьхюрихьди подьезддикк ккудручIвуб, дугьахьди лифтнаь эдреуб.*

- *Эгер бицириз чан кьяляхьди фууж-вуш гьюрайиб гьябкьши, хулазди гьяракат дапIну ккундар, хьа гизаф бицидар ва аьхюдар хьайишвахь дийигьну, абийр-бабариз ясана гьунийириз зенг дапIну ккунду.*

- *Мушваь вари дюшошариз вуйи насигьятар хьуз мумкин дар, гьаз гьапиш тахсирки учь кIваин алдру саягьниинди гьахуз мумкин ву. Гьелбетда, дициб дюшошнаь жьув ина шлубкьан гизаф фикир жалб, члигьар дапIну, аькси духьну ккунду.*

Аьдати шей'арин шубуб тарих

СВЕТЛАНА АНОХИНА

Тарихдикан улхруган, аьдат вуйганси мектебдин китабарик кайи ясана аьлимари дидикнаи ацү китабарин вуйи тарих фикриъ шулихь. Амма жарабра а. Хизандин хусуси тарих. Гьадму яв кьубпи тарих, гьелбетда, вари инсаниятдинубтлан важиблук шулу. Маниб, жвуваз багахьуб, багьри вуйиб. Амма дидкан, аьдат вуйганси, китабар диклури шулдар, думу, яшамиш шулушра, хизандин альбомариъ, клаклар ктру, ранг дубшнаи шиклариъ яшамиш шулу. Хьа гьацира йирси шей'ариъ, мисалназ, чиб-чпиин юкв улубкьнаи жигьил адашди ва дадайи чай убхьури гьабхьи гьирагь кутлуккнаи кружкаийъ, ясана аьхю бабан аьлааматниинди гьубзнаи гьирарин элжигь. Думу шей'ар ухьухьди цийи хулариз гьюру ва тукандан духну имбу цийи, аку, магьа учу клурударсдар шей'аригьди ккебехьну яшамиш шулу. Дурар, чпишли-вуш хлиз гьадагьайиз, ккебехьну гьузру. «Вагь, фициб аьлааматнан шей'арин хьа?» - клурударра шулу. Гьадмуган думу шей'ари гафар аплуру, анжагь дурари клуруб ебхьну ккунду. Гьелбетда, гьацир инсанра лазим ву. Дицир касдиз думу йирси шей'ар, уйинжагь дар, хьа хазна ву. Кучурва дидик ва тариздиз гьахуруву. Тарихдин тап гьацкьялаз.

КИТАЙИН ЖАКУЛ (Светланайи ктибту дюшош)

Думу филин клурбикан вуйвалиин инанмиш дарза, мумкин ву, думу вахтну гьатху дапнаи аьдати пласмасс хьузра. Японшив вуйвалиинра инанмиш дарза. Думу китаишив вухьиди. Жакул гизаф учвуб ву. Думу узуз аьгью вахтнахьанмина айиб ву. Думу аьхю бабан шкафдин гьюзгдихь гьитибккн дивну шуйи, анжагь узу иццругантлан узудидихьди тамшираплуз ихтияр тувдайи. Узу леьфикан ва аьхнин чарчликан хьарсиб хал тикмиш аплуйза, душваъ жакул дивуйза. Явашди дидик тлук кучну, жаквли клул хьаплайиз ккилигуйза.

Ухди, гьеле узу бабкан хьайиз, думу ич хулаз чан жара шей'арихьди йиз аьхю бабан бицину чи Сима халайи гьабхиб вуйи.

Аьдати дюшош ву. Аьхюну чуччун уьмур албагнайи, дугьаз жилир, бици хулар, кюкйирин багь айи. Ва гьадму албагнайи уьмрихьна уьмриъ чан йишв дибрихьрайи

бицину чира гьялак гьахьнийи. Жюрбежюр хасиятар хьайивализ дилигди, чйириз сариз сар ккундийи, амма дурарин уьмриъ аьхю абара айи.

Душваъ фу гьабхьнуш, сарун гьерхуз хьибдарвухьан, фужкна имдар. Гьамци гьабхьну клури, фикир вуйиз. Аьхю баб гьаргьур, кьадартлан артухь учлур, варибдихьна чан хусуси лигуб айир вуйи. Дугьан халра чан хасиятназ ухшаруб вуйи. Хулаъ гьарсаб шей'аназ чан йишв айи, тузран тикикьан хулаъ рякьдайи. Хьа жара дишагьли мина гьафиган, саб дупну кьанунсуз микллу унчварихь гьабхьнайи перде гьипру, дурхну адру газатар, сумчрин шикил жилина гагпахьуру.

Гьацци ву, гьацдар шей'ар а, увуз сарира саб вахтнара дурарикан гьапундарвуз, амма думу шей'ар аьгьязуз. Узузра якьин аьгьязуз, Сима гизаф гафар аплуру, утанмишвал фу вуш аьгьдру инсан вуди гьахьну. Дугьу чан цару палтар гьубкьу йишвахь дирчуйи, квантарикан аку ранг кта-

туйи. Саб ражари дугъу ахю бабан сарира хил кудручру кюкйиригъан варитлан уччвуди адашвнайиб улдубтлну ва, испан дишагълийириси, чан кушарик кибтлну. Хъа ахю абайиз дицдар ляхнар къабул шулдайи. Му вахтнан фикир аплруган, ухди гъабкъю, амма кВаълан дубшнаи киноиан дюшош кВаин шлуганси шулзуз. Хъадан йигъ. Манишин. УкГин цАру чарч ккипна. Дидин, хлин хлурччихъди маш гъибкнун, спортдин лапра жикъи трукдикди жигъил дишагъли дахъна. Магъа дугъу хил гъадабгуру, думу деъру ва, улар кючЮкьюри, хуларин терефназди лигуру. Хъа душвахъ, ракнаригъ, акванан ва сирнин сяргъятдин, пижамайикди ва майкайикди жилижи дийигъна ва дугъаз лигура. Дурар чиб-чпихъинди лигура, жилижвуура улар алдагъурадар, дишагълийирира хиларихъди чан мухур гъибкрадар, ва гъарсабдикан ужуйи агъю тамашачи гъавриъ ахъру: вари гъабхъну, гъяттагъеле фуклара дубхънадаршра.

Тягънийир йивбар ва нивгъар хъайи гъалмагъал гъабхънуш-гъабхъндарш, гъамус сарун сарира пидар. Анжагъ мялум ву, саб ражари Сима, чав гъюруган хъайи фанерин чемоданра хликккади, урнарехъна удучлвну. Думу шликла ржъин аплурадайи.

Ахю абайина бабу циб вахтнан хулар масу тувну ва квартира гъадабгъну, уьмрин аххиризкъан душвахъ яшамеш гъахъну. Ахю бабаз чан багъ гизаф кВаин шуйи, кми-кмиди дидкан ктибтуйи, амма чан бицли чи дугъу кВаинкъан аплдайи. Хиял аплин, дицир кас дугъан уьмриъ гъабхъндар. Хъа чи ярхла дарди яшамеш шулайи. Лап багахъ. Гъадму хуларигъ, гъунши подъезддикк. Амма дурар сар сарик кулхрадайи, саламкъан туврадайи. Ахю бабаз дугъан уйнаркъабулди дайи. Гъаз бабу чуччун вари шиклар терг гъаплнуш, чи чан уьмрин идитнуш, гъавриъ адарза. Симайин вари шей'ар терг даплну, дугъу му китай жаклиз гъаз рягъим гъаплнийклан?

РАККИН (Янайи ктибту дюшош)

Гъякълуди клуруш, узу шагърин риш вуза, амма, ахюну пай дагъустан бицлидарси, риш'вахтна узу гъулаз ахю абайихъна ва бабахъна гъаъри гъахъну. Ахцлигъна. Хъа душвахъ уьмурра, вахтарра жарадар вуйи. Эгер узкан фу-вуш кВаин аплуб ккун гъаплнийиш, узу дишлади Раккин пидийза. Ав, му гаф ахю гъарфниинди биклураза.

Хулаъ думу раккин асасуб вуйигансиб гъисс шуйиз. Узуз хулартлан думу раккин улихъна айибси фикир шуйиз - накъишар кайи, гъагъи, кюгъне раккин. Думу гъациб вуди гъира фикриъ гъубзнайиз.

Хъа вари йиз ахю абайилан ккебгъуб ву. Дугълан ва дугъан гъардшилан. Йиз ахю аба, инсанари ктибтруганси, гъацир аьнтГикъа кас вуди гъахъну! Мисалназ, дюн'я арайиз гъюваликан дугъан чан хусуси фикир ади гъабхъну. Дугъан фикриинди, халис жилижвувахъ, асккан гъисаб, кюр хпир хъади ккундийи. Ахю аба гъациб къайда уьбхюз чалишмишра шули гъахъну, хъа сар хпир сабпну кечмиш гъахъиш, думу накъвдик кивубси, дугъу дишлади цийи хпир агури гъахъну. Ва фици-вуш дугъан вари ляхнар албагурира вуйи! Неинки хпарихъди, хъа гъацира гъюкуматдин къурулушдихъдира. Революцияйин улихъ, мисалназ, думу гъудуркъу хузаин вуди гъахъну, хъа микл жара терефнаан хъивуз хъюгъюбси, чкиди чав кулаквалиан удучлвну, гъятта партияйкра кучлвну.

Хъа гъамус дугъан гъардшикан. Думу асуллагъ жара саягъ уьмрихъна лигуйи. Уьбхюз ккунир, кефчибег вуйи.

Думу ахю абаси хилар хъиржвну лихрур дайи, уьмур хъаплбан къайдайиинди, сабдиканра фикир ктрувалиинди багахълуйиризра даккун гъахъну. Думура циб вуйиганси, учв наан бабкан гъахънуш, душвахъ ягъсузди яшамеш шули гъузу. Хъа аьдатариинди абайин хал бицлину бализ гъубзру, ахюну бай чаз ужуб къисмат абгуз жара йишваз гъягъюру. Сад хуларикк гъамкъан фаркълу кюр кас яшамеш хъуб дявдик мисал ву. Дяви гъабхънира ву. Гизаф йисарин, ккудудубклу дяви...

Уьбхюз ккуни чве саспиган йисариинди дургуйи, думу наан-вуш айивали ахю абайин кВаиз умуд хуйи. Аьдати уьмриъ хизандин месэлийрихъна вижнасуз вуйи ахю аба саспи вахтари бицлидарихъна ва чан кюр хпирихъна рягъимлур шуйи. Амма саб дупну наьнан-вушра шулугъчи чве арайиз удучлвуйи ва вари цийиклултлан ккебгъуйи.

Ва саб ражари, гъагъи улхбар хъпан къяляхъ, ахю абайихъан агъ аплуз гъабхъндар, ва дугъу месэла чахъан гъабхъиганси гъял гъаплну. Дюзди клуруш, аьдатнан дару саягъниинди. Ярхи йишвди гъуншйирин ибарихъан сес кам гъабхъндар, гъачлининган фу лигурва, кюр чуччву хулар пай даплна. Гъаци гафариинди ваъ, хъа гъякълудиди. Дябхюз шлуб вари гъядябхну, пай аплуз шлуб вари пай гъаплну, ракнарин сабну тайра кмиди петлийирилан алдабгъну, мялум дару терефназди гъубхну.

Гъелбетда, тереф думукъан мялум даруб гъабхъндар. Ахю аба Агъцлигъ сяргъятарилан наанкла удучлвндар, хъа накъварин гъаншариъ цийи хулар тикмиш аплуз хъюгъну. Душвахъ гъамус йиз аба ва баб яшамеш шула, дина узу гизаф йисари хъади-хъади хъадан тятлилариз гъягъюри гъахъунза. Йиз риш'вахтнаан вуйи ракнариин гъайран шуйза. Гъадму ракнари ахю аба гъизгъинвалиъ дерккри, дугъу кадабгънаи уьмур гъякълувивал субут аплури гъахъну. Йиз фикриан, аххиримжи ражари дугъу хпирра гъадиз гъахну, уьмур бегъем даруб дархъбан бадали. Думуган абайин 70 йистлан артухъ яш вуйи, дугъу хулаз элегру, инкар ва хъаи дишагъли гъахну. Дюзди клуруш, ахю абайин ва дугъан хасиятнахъ хъабхънайиб фукла ади гъабхъндар. Асасуб – къайда тамам гъаплну, дубхъну ккуниганси, хпарра кюр гъахъну.

ЧАГЪАН (Татьянайи ктибту дюшош)

Дадайи адашдикан саки ктибтури шулдар. Хиял аплин, думу ади гъахъндар, хъа узунна чве ич учланди гъахъидар ву. Анжагъ саб ражну гъапну: «Агъявуз, учу сатлиди яшамеш гъахъи 20 йис уьмриъ варитлан гъагъидар гъахънийиз». Ржъру гъялариан, дявира, гаш'валра думу йисарик тебан, фукла дар.

Хъа ич хизан хизансиб вуйи. Бязидарин фикриинди, бахил хъуз ляхин айи – кюринд абйир-бабарра, кюр бицирра айи хизан. Хъа гъирагъдиан фукла ржъкюрдар аххир. Чагъанра ржъкюрдар. Яни сифте саб жюрейинра Чагъан адайи, хъа ахю бабан гъамцдар гафар айи: «Яв адашдин юкълв улубкъну». Дугъу узуз дици гъаз клури гъахънуш агъдаруз, хъуд йисаъ айи узу фтин гъавриъ ахъуйи? Амма фу-вуш дигиш дубхънайи, гъятта дадайин машра. Яманди дерд дубхънайиринси ваъ, хъа саризра фукла дарклуз къаст гъаплу инсандинси. Думу гъаци кВантлар уьлчЮккюну яшамеш шулайирси ржъкюррайуз. Дада ккебехънайи, гъятта гафар аплруганра ккебехънайи.

Мумкин ву, гъуллугънан романдиъси, ккурттдик помадара кади, къанди хулаз гъюри, телефондихъан жикъи улхбар гъахънийиш, дугъаз рягъятди алабхъуйи. Му агъвалатнаъ гъаплну ккундуш, дугъаз агъю шлийи. Ишуйи, гъалмагъал

Убсрушид

аплуйи, бицидарра хъади удучІвну гъягъюйи, гучІарккауйи. Хъадумуган вари жараси гъабхъну. Ккунивал ва инсан айи, инсан ккунивалихъди женг гъабхуз чалишмиш шулайи.

Хъасин чІагъан арайиз гъафну. Сифте думу фикригъІан адайи. Хъасин думу гъадмугандиз барйиргІан тикмиш дарапІу адашди, учІру алатдихъди адатІури, бици кьуларий арайиз гъюз хъюбгънийи. Дугъу думу кьулар дикъатниинди, даршвлихъди даршвал алдапІури, диржуз хъайизкъан чІилли гъапІнийи. Дугъу камертондихъди чІагънин сес ахтармиш аплуйи, хъпехъуйи, хъана ляхин давам аплуйи, гъади мукъам йивуз хъюгъйизкъан. Фу-вуш къяши аплуйи, къяни аплуйи, ебцуйи, кабесуйи. Кухняийъ лак убхъуйи. Саб-швнуб жюрейиинди гъубхънийи, лазимвуйибсибхъайизкъан.

Анжагъ сад йислан успагъи бици чІагъангъязур гъабхъиган, музыкаийн образование адаршра, ногъир агъдаршра, адашди дид'ин мукъмар йивуз хъюгънийи. Сифте сесер хъпалгдар дайи, садсана йис гъябгъбахъан, уччвудар сесер ерхъуз хъюгъю. Амма дадайиз дурар ерхъурадайи, думу дишлади чан хулаъ учІвуйи ваижмиди раккин хъебхъуйи, хиял апІин, раккнихъан думу уърхюз хъиди.

Адашдиз му агъвалат къабул гъабхъундайи. Дугъу фикир гъапІуншул, чан ва чан ккунивалин арайий километрийиинди манзил гъабхъиш, чан хизан чахъ цІигал шул кІури. Думу удучІвну гъушнийи. Ва цІиб вахтналан душваъ, цІийи йишваъ, ляхин ва квартира дюзелмиш гъахъиган, учузра дих гъапІнийи. Анжагъ дада гъушундайи. Мумкинву, дугъхъан хил алдабгъуз гъабхъундар, хъа мумкинву, хил алдабгъну ва адаш чахъан деетну. Ва адашди жарариз дих гъапІнийи. Ва думу гъушнийи. Дишлади.

Хъасин хайлин йисарилан уз думу шагъриз адаш гъакІишваз гъафиган, думу дишагълийи узуз гъапнийи: «Агъъявуз, яв адашдихъди яшамиш гъахъи му 20 йис уьмрий варитІан аку йисар гъахънийиз». Вагъерхнийи: «Милин фу гъабхуз ккундувуз?» Уз жаваб тувнийиза: «ЧІагъан».

Думу чІагъан гъамусра узухъ хъазухъ, амма дид'ин мукъмар йивуз саризра ихтияр туврадарза. Уз чІагъан улупган, сар чІагъанчи дид'ин мукъмар йивуз чалишмиш гъахънийи. Дугъу, му чІагънин сес аьдатнан дар, диди чан айтІ мукъмар йивура, гъапиган, фикрарикк ккахъунзу. Дугъаз чІагънин сир ашкар гъабхъну.

Ойсор нир'ин али убсрушид Дагъустандиз варитІан кьудратлуб ва ахъюб ву. Шид ягъчІвурна хъуб метр ягълишнаан убсра. Му убсрушид ЧІарада райондин Ритляб гъулан къибла терефнаъ ерлешмиш шула. Тлейсерух дерейин агъалйири убсруштуз жара ччвур тувна – Чвахило, авар чІалнан чІараданугъатниинди му «сес хъайи шид» кІуру гаф ву.

Убсрушид Чирхало Дагъустандин табиаьтдин ядигар ву, думу къанундиинди уьбхюра. Му убсрушид арайиз гъюб миркклин деврихъди аьлакьалу аплура. Миркклин къаяб ебцІуз хъюбгъган, гъебцІушту чаз рякъ гъабгну ва дагълар хъайишвхъан убсуз хъюбгъну.

Чирхалойи гъеле XIX аьсрий аьлимарин эгъемият чаина жалб гъапІну. Убсруштун Къаракъойсуйин гъявуз ахтармиш апІруган, 1898-пи йисан мина академик – геолог Н.И. Андрусов гъафну. Дурарихъди саб экспедицияийъ профессор, ботаник Н.И. Кузнецовра ади гъахъну. Аьлимари Дагъустандин дагъларий айи му уьмяратсиб убсрушид ахтармиш гъапІну, дидкан гъибикІну.

Табиаьтдин му ядигарихъна гъира аьлимарин маракъ ахъюб вуди гъубзра. Чирхалойихъна Гуниб ГЭС – дин багъхан ЦІурибна гъябгъюрайи рякъюьдигъюз шулу. Ягъалдагълари къялаъ тІапІнайи му рякъ Къара-Къойсу нирин гюрчег дерейиангина гъябгъюра. Мурякъюьди Ритлябгъулазкъан гъягъюз шулу, хъа душвхъан, Кабза нир'ин али гъядлан улдучІвган, убсруштун сес ебхъуру. Гъашвхъангина сацІибсан гъушган, бици гъул Гимитль алабхъуру ва убсрушид яв улихъ рякъидивуз. Гъаму ярхи рякъ ккадапІхъангина, тІагъру мапІанай, асинаси дерейизра кудучІвай. Дагъдиъ урхъ дапІну кьувватниинди асина убсрайи шид дерейин кІаная убхъура, штун туз завуъ уьбхри, ригъдихъ деккучІимир арайиз гъюра. Шиклар йиврудариз му шикил хиял ву. Хъа убсруштун сес гъадмукъан учІруб вуки, ибарий атІабуру. Гъар кьодшубуд йисак убсрушту чан юруш дигиш аплура.

ИБРАГЪИМ
МЯГЪАМЕДОВ

Интерьерин дизайнер – му гъваритлан хъуркьувалар айи ва лазим шулайи пишйирикан саб ву. Аьдат вуйиганси, му пише ихь девриъ чпин ляхниин юкв али жигьилари гъадабгъура. Дизайнериъ къюб эвел сати шула – шаирвалин ягъалвал ва логика. Мурар саб тмунубдиз къаршу эвелар ву. Му художник ва экономист саб шюшдиъ кидикнайивализ ушар шула. Гъацдар маракьлу жигьиларихъди гъи «Дагъустан дишагъли» журнал урхрудар таниш хъиди.

Studio-46

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Жигьил дизайнерарин мудесте, саспи жигьиларси, маракьлу ляхин адар кIури, хил хил'ин иливну дусундар, хъа чпин хусуси проект яратмиш ва уьмриз кючермиш гъапIну.

Узуз варитлан къабул гъабхъиб саб вуйуз – дурарин кIул'ин директор ясаначальник алдар, дурар вари барабар ихтиярар ва мумкинвалар ади лихура. Дурарин проектдиз гъамциб ччвур тувна – Дизайн-бюро «Studio – 46».

Эгер дизайнервалин пише артмиш шули имбувал фикриз гъадабгъиш, желегедидин дидин мумкинвалар хъанара яркъу шлувалихъ хъугъраза. Дизайнерарин му дестейи аьхю R&D фирмайиъ тажруба гъадабгъну.

Узу сарпирди таниш гъахъи Зулейха Хаппалаева интерьерин дизайнер ву. Дугъу чпин ляхникан ва ляхниин юлдшарикан ктибтунуз:

- Учү студийин гъирагъдиъ проект арятмиш апIурайча, амма саб вахтна учухъна илтIикIрударин къадар артухъ гъабхъниийи, гъаддиз бюро ачмиш апIуз фикир гъапIунча. Учү гъапиб кIулиз адабгъунча. Жикъи вахтан арайиъ идара дабгнү, ляхнихъ хъюгъюнча. Йикърар гъийитIунча – дестейиъ айи гъарсари чан вазифйир тамам апIиди. Узу ва Роза Мирзоевайи

проектдин дизайнди хъанди ва деко-рихъанди жаваб туврача. Шамсутдин Нуцалов визуализатор – чертежник ву. Тикилишчивалин ляхнихъанди Ис-мяил Эфендиевди жавабдарвал гъаб-хура. Амма учкан гъарсари сар сарин ляхниъра иштираквал къабул дапIну ккунду, фицикиляхин яратмиш'валин идеярилан асиллу шулайиб ву.

Ич офисдин интерьериз дилигнү, проектдиз ччвурра тувунча. Цалин панелар аьхю болтариинди карснийча, дурар ачухъди гъитунча, яни юкьур дустран мягъкам дуствалин лишанси.

Дизайнер хъпан бадали, художествийин мектеб ккудубкIну ккунду, фикир апIура гизафдари. Амма дици дар! Образованиейихъди сабси му ляхнихъна вуйи маракъ, гъевес ва бажаругъ ади ккунду.

Гъадму болтарик кайи цифрйирикан ич проектдин ччвурра гъабхъну.

Ужур пишекриз чан туву теклифар ляхниъ ишлетмиш апIуз аьгъюди шулу. Студио – 46 проектдин ин-терьерин дизайнериз чан художествийин тIяьм а, думу математикаийиъсиб къатI'ивалра хъайир ву. Клиентарихъ-ди гаф-чIал апIбан бадали, ттиркIувал ва сабур лазим шулу.

- Му яратмиш'валин ляхниз чан жудар терефарси, харижи терефарра

а, - давам апIура Зулейхайи. – Дизай-нерин фантазийрин чюл клиентдин тIалабарилан асиллу шула. Мидланра савайи, бязи клиентариз къатI'иди чпиз фу ккундаш, аьгъдар, амма чарасуз фу кIа цийиб абгуб тIалаб апIуру. Гъаддиз гъарсарихъ хъпехъуз ва гъарсарин тIалабар гъуркIуз сабур ади ккунду. Гъаци дарди гъабхъиш, клиентар шулдар.

Аьхиримжи вахтари чпи ишлет-миш апIурайи стиль фициб вуш гъерхиган, Роза Мирзоевайи жаваб тувну:

- Учү саб къатI'и стиль уьбхюри адарча, заказарин лихурача. Ич студийин стилиз Лофт кIуру. Думу дюшюшнаанси кадабгънайиб дарич. Саб кIуруб, му стилиъ жигьиларин уьмур хъапIбан къайда атIабгура, къюб кIуруб, фикрин азадвал. Кми-кмиди этника ва неоклассика стилар ишлет-миш апIури шулча. Учүз ва ич клиентариз му стилар чпин умунвалиинди къабул вучуз. Мурар вари дюн'яийиъ машгур стилар ву. Амма ки-кмиди

стилар гъдикъурира шулча. Терефар гизаф а, хъа проект хусусиб дубхъну ккунду. Ич проектарин ахъюну пай жямьяаьтлугъ йишвариз вуйидар ву: офисариз, гюрчегвалин салонариз, кафйириз, ресторанариз. Хусуси ин-терьерарра гъуркІну ачуз.

Учухъ сарунич хатІ хъачухъ, муучу ич ляхин намуслуди апІурайивалин лишанву. Коллективра албагуб вуйич. Думу сар сарин гъавриъ айи инсанари-кан ибарат дубхъна. Учу гизаф шаду инсанар вуча!

Яратмиш'валин коллектив фициб вуш, дурадин искусствойихъна вуйи рафтарин аьгъю апІуз шулу. Мисал-наз, Роза ва Зулейха музыкаиин юкІв алидар ву.

- Музыка ккундучуз, хъа киноий-хънара гъайгъудар дарча. Учуз маш-гъур актер Джуд Лоу гизаф къабул вучуз, - кІура Розайи. – Думу кайи фильмйириз ахъю гъевесниинди ли-гури шулча. Дугъан ролар «Оскар» ва «Глобус» премйириинди лишанлу дапІна.

- Дюшюшнаанси Джуд Лоуйи жилариз вуйи францияйин парфюм реклама апІурайи саб ролик гъяб-къюнузуз, - кІура Зулейхайи. – Ка-дриъ айи шурура жиларин одеколон ишлетмиш гъапІнийи. Узу мюгътал гъахъундарзу, фицики узура жилариз вуйи францияйин итир кибчри шулза. Жилариз вуйи ицци ниар дишагъ-лийири курзган, айибтІан тясирлу шулу. Гъаз? КІурзачвуз. Гъаз гъапиш, дишагълийирик курзу дурадин ниъ асла жараб шулу.

Зулейхайи чан маракъариканра ктибтунуз.

- Узуз табиаетдиъ рягъятвал гъада-бгъуз ккундарзуз, - кІура дугъу. – Ду-старихъди ужудар кафйириз гъягъюб хуш вузуз. Барселондиъ ва Париждиъ хъуз ккундузуз. Хъа Италия думукъан къабул гъабхъундарзуз.

- Дупну ккундуки, учу – Студио – 46 – цІийи идеяир агури, дюн'яийи сиягъат апІурача, - гъапну Роза Мирзо-евайи. – Лигурача, абгурача, хъпехъу-рача. Сиягъатдиз гъягъюб - му цІийи идеяир агуз мумкинвал ву.

Дизайн-бюройиъ лихурайи Шамсутдин Нуцаловди проектдин ляхникан пишекарвалин тажруба айи устаддиси ктибтну.

- Дизайнериз тикилишчивалин вари материаларикан аьгъюди ккунду, - гъапну дугъу. – Яратмиш'валин гъе-

весналан гъайри, дизайнериз хайлин аьгъюларра ади ккунду.

Зелейха Хаппалаевайин фикриин-ди, дизайнервал гъациб пише вуки, эгер яратмиш'валихъна гъевес аш, дидиъра хъуркъувалар гъазанмиш апІуз шулу.

- Йиз аба, машгъур лак шаир Юсуп Хаппалаевдин бажаругънакан саб бицІи тики узухънара гъафиганси азуз, - гъапну дугъу.

Хъа Исмаил Эфендиевди тасдикъ гъапІну:

- Дизайнерин вазифа – му интерье-рин композиция яратмиш апІубси, думу композиция ляхниъ ишлетмиш апІубра ву. Клажарик арайиз гъафи дизайн хулаъ, идарайиъ фици рябкъю-руш, пишекриз вахт ккимиди аьгъю дубхъну ккунду. Ужуб дизайндиинди

кабчнайи умун хулаъ яшаммиш хъуз даккнир фуз вухъа...

Саспиган клиентари гъадмукъан гъавриъ адрахърударстар теклифар апІуру, дурадин кІул адабгъуз читин шулу. Хъа дурагъ гъаврикк ккаубра дизайнерин вазифа ву. Саспидариз 3d эскиз чІаьн шулу, хъа саспидари чпин объектариин прорабвал апІубра тІалаб апІуру. Дупну ккундуки, прорабвалин вазифйир ичдар дар.

Чпин ляхнихъна вуйи ккунивали «Студио – 46» проектдин жигъил дизайнерариз му пишейин ягъал кІакІназ удучІвуз ва инсанариз цІийи идеяир теклиф апІуз мумкинвал тувди. КІваантІан дурадин ягъур ва хъуркъувалар ккун апІураза!

Имран-бег ва Сара-бига-ханум
Сурхайхановар

Хизандин кьисмат.

Хулан кьисмат.

САБИНА ИСРАГИЛОВА

Йиз лада Наида

Буйнагъск. Йиз бицивахтнан ва жигилвалин шагъур. Фикриъ багъри кючйирин, хуларин суратар имийиз. Бицивахтна узу вари тятллар аьхюну чуччухъ, Азадвалин кючейиъ айи дугъан хусуси хуларий адаптури гъахъунза. Узу ва йиз чуччун бай, думу узутлан шубуд йисан бицир вуйи, гъуншйирин гъяятдиъ айи хартутин гъаригъ гъеъри шуйча. Му хулариз чпин ччвур айи. Буйнагъск шагъриъ яшамиш шулайидари дурариз Ахкуеварин хулар кIура. Гъаз? Гъаз гъапиш мушваъ вардариз машгъур Ахкуев яшамиш гъахъну. Буйнагъск шагъरिकан мяъли-гимн гъибикIурра гъадму ву. Думу шиклар йивру устадра вуйи. Ахкуевар шагърин адлу инсанарси гъисаб апIури гъахъну. Улихънаси Ибрагъим Жяфаровичдин хтул Жанна Абуевайихъди гюрюшмиш гъахъунза ва дугъан баркаллу тухмарикан маракълу сюгъбат гъубхунча.

Узуна лада

Му дюшюш гъубшу аьсриъ Къази-Къумух гъулаъ гъабхъиб ву. Къазикъумухдиан вуйи Сурхай-хандин тухмарикан вуйи Имран-бег Сурхайхановдиз кьюр гюрчег риш айи – Пахай-ханум ва Нана-ханум. Шубар хандин тухмариз тялукъ шулайиганси тербияламиш дапIнайидар вуйи. Багъри лак чIалналан савайи, дурариз аьраб, авар, дарги, къумугъ чIалар аьгъайи. Советгъюкум гъафиган, дурар чпин адашдин ччвур фамилияди гъадабгъуз, Имрановар хъуз, мажбур гъахъну, гъаци дурариз чпи репрессийрихъан уьрхюз фикир ади гъабхъну. Амма му аьгъвалатнура дурариз кюмек гъапIундар. Амма мидкан кьандиси пидихъа.

Мурарин гъулаъ Жяфар кIуру жигил бай яшамиш шулайи. Думу ариш-веришчйирин тухмарикан вуйи, гъаддиз хандин риш хьирсуз дугъаз фикиркъан адайи, мидланра савайи дугъаз хьирснайи ришра айи. Амма успагъи Пахай-ханум гъяркъюбси, Жяфран вари Къваълан гъубшнйи. Дугъан шур'ин юкIв улубкънйи. Шураз байра къабул гъахънйи. Абйир-бабари чпин нюкгъиз разивал тутрувруб

аьгъюди, дурар Темир-хан-Шурайиз гъергну гъягъюру.

Жяфран варитIан асас вазифа чан ккунириз яшайишдин шараитар яратмиш апIуб вуйи. Ляхнихъан думу гучIурр дайи, ужур заргарчира вуйи. СацIиб вахтналан дугъу гъадму, хъасин Буйнагъскдин агъалйири чан ччвур туву хал гъадабгънйи.

Жяфраз ва Пахайиз шубур велед гъахъну: шубар Шарифат ва Наида, бай Ибрагъим.

Пахайин чи Нана-ханум революционер Мягъямед Далгатдиз швуваз гъушну. Дурар Мягъячгъалайиъ яшамиш гъахъну. Дугъан жилир республикайиъ машгъур инсан ва сиясатчи, ДагъЦИКдин Председатель вуйи. Чйир сар сариз гъюрмат ади яшамиш шулайи. Дурарин репрессийрикк ккахъу тухмарикан имбудар дурартIан дайи. Хъа тмундар, вагъунариъ итну, Къиргъиздин чюллериз гъурхнйи ва фукIа адру чюлиъ гатIархънйи.

Му бахтсуз инсанари, хли руг адабцIури, саб аьхю ичI гъапIнйи, ва думу ичIаъ дусну, йифун къайрахъан жин гъахънйи. ГъачIнинган дурар гъунши гъул'ан вуйи къиргъизариз

Шарифат Жяфаровна

гъидихънийи ва, чпин хулариз хъади душну, ипIруб тувнийи. Яваш-яважди му тухмар ликрийн хъуз хъюгънийи ва, саб вахт гъубшган, мурар яшамаш шулай йишв Жанги-Пахта совхоздиз илтIибкIнийи. Мушваъ Чечендиан ва Дагъустандиан алдаъдар яшамаш хъуз хъюгъю. Сурхайхановариз гъулаъ ахю гъюрмат ади гъабхъну. Дурар чпин уъмрин аьхиризкъан мушваъ яшамаш гъахъну ва мушваъ накъвдикра кивна. Му сарун жара тарих ву.

Жяфраз хизанра хъади Мягъячгъалайиз кючмиш хъуз ккундайи. Халра дабгнуну, думу гъадабгъуз гъязур гъахъи вахтна, ачухъ зав'ин кьюркълин ца гъивганси, дугъак пашман хабар кубкIнийи – Мягъямед Далгатгъидиснийи. Совет гъюкмиз къаршуди удучIвну кIуру тахсир кипну, думу гъидиснийи, хъасин Сибириз алдаънийи. Циб вахтналан думу ашкар дару аьгъвалатнаъ гъакIнийи. Бици риш Султанатра хабахъ хъади, Нана-ханум кючейиз утIурккнийи. Жяфар Ахкуевди чан хпирин чи чахъна хъади гъушнийи. Гъаци кьюрид чйирра сад хулариз яшамаш хъуз хъюгънийи.

Хъасин Жяфран нубатра хъубкънийи. Думу гъидиснийи ва миржид йисаз Къялан Азияйиз алдаънийи. Дугъаз жвуван кюлфетариз кагъзар дикIуб къадагъа гъапIнийи. Дишагълийир бицидарихъди хулаъ ялгъузди гъузу, дурари «халкъдин душмнарин» хупарин гъагъ гъабхурайи.

Гъюкуматди чпиз айиб вари тадабгъуз гучIбу, Пахай-ханумди гъуншйирихъ кьиматлу шей'ар жин гъапIнийи ва гъизилин манатар дивандиъ ивну, илдихнийи. Амма угърийири вари жин гъапIну дупну, гъуншйири фука къаляхъ тувундайи. Ахкуевар думуган аьжуваликкан ккадагъдар гъадму дивандиъ жин гъапIу гъизилин манатар ву. Дурарихъ дишагълийири ипIруб ва алабхъруб гъадабгъури гъахъну.

Мурар гъамци яшамаш шулайи, бицидар ахю, чпин хулариз гъуллугъ апIурайи. Жяфру киву хартутин гъарра ахю шулайи. Пахай-ханум, чпин веледарин кьисмат дурарин абйир-бабаринсиб дарибшри кIури, Аллагъдиз ккарагуйи. Дурарин ахюну шубар Шарифат Ахкуева ва Султанат Далгат мединститутдик кучIвнийи ва хъуркъувалиинди думу ккудубкIнийи. Амма отличнойиз гъурху дурариз уьру дипломар тувундайи, фицики дурар «халкъдин душмнарин» шубар вуйи.

Институт ккудубкIу Султанат Далгат Дагъустандин варитIан ярхла гъулаз лихуз гъаънийи. Думуган Нана-ханум, кюмек IалабапIури, Аьбдурягъман Данияловдихъна илтIикIну. Дугъу чан риш Буйнагъскдиъ гъитуб Iалаб гъапIнийи, амма кюмек гъабхъундайи. Гъаддиз дада чан шурахъди гъадму дагълугъулазгъягъюз мажбур гъахънийи. Сад йислан дурар къаляхъ гъафнийи. Сабкъюд йислан Султанат Далгатди, думу вахтариз гъилигган, ахю хъуркъувалар гъазанмиш гъапIну – дугъкан Республикайин психиатрийин больницайин кIулин духтир шулу. «Халкъдин душмнин» шураз му гъякъикъатдиъра аьхю хъуркъувал вуйи. Хъасин дугъаз ДАССР-ин Лайикълу духтур ва «Знак Почета» ордендин Кавалер ччвур тувну.

Шарифатдизра хъуркъувалар айи. Дугъу 1948-пи йисан Дагъустандин мединститут ккудубкIну ва Буйнагъскдин Лениндин ччвурнахъ хъайи больницайин участковый духтурди гъилихну.

1955-пи йисан больницайин кIулин духтур В. Балиосди, Шарифат педиатрарин Вариурсатдин съезддиз гъаъри, дугъаз туврайи характеристикайи гъамци гъибикIну: «Жвувахъна ва чан хликк лихурайидарихъна гизаф Iалаблур ву. Коллективдиъ ляхин тешкил апIуз аьгъя».

1960-пи йисан Шарифатдиз ДАССР-ин Лайикълу духтур ччвур тувнийи, хъа 1962-пи йисан ерли «Коммунист» газатдиз гъамциб кагъаз гъафнийи: «Учуз ичв газатдин машариъ бицидарин больницайин духтур Ахкуева Шарифат Жяфаровнайиз чухсагъул пуз ихтияр тувай. Дугъан хилар умундар, хъа юкIв гъайгъударуб ву. Думу чан пишейиз ва инсандиз вафалу духтур ву. Гъябиковарин хизан».

ГъацI уъмрин тажруба айи Шарифат Жяфаровнайиз мицдар кагъзар агъзраинди гъюри гъахъну.

Гъяйифки, му аку дишагълийин уьмур бедбахтвали мучIу гъапIну – сифте дугъан жигъил бай, хъасин хтул уьмриан гъушну. Гъи думу чан хутлар бадали яшамаш шула.

Ибрагъим Ахкуев. Абйир-бабарин утканвал ва даягъ. Ялгъуз велед ва тухмарин рякъ давам апIру эвлед. Дугъан кьисмат фициб гъабхъну? Дугъу ДГУ-йин тарихдинна филогийин факультет

Ахкуев Жяфар Ибрагъимович

Ахкуев Ж. И. Савицкий гъизигу сурад.

Ахкуева Пахай-ханум Иманбеговна

Хизандихъди

Мягьмед Далгат чан хпир Нана-ханум-дихъди

Риш Султанатзихъди

Секинат Садыкъовна

Жанна Абуева

ккудубкІну. Гюрчег, бажаранлу бай. Республикаий машгур профессор Н. Мелик-Саркисовдин гафариинди, Ибрагьим Аллагьди бажаругъ тувнайи музыкант вуди гъахъну. Дугъу пианинойин, мандолинаийин, гитарайин, аккордеондин устадвалиинди мукьмар йивуи. Гарманикаийин дугъу гьятта Штраусдин вальсар йивури гъахъну. Эстрадаийин мэтрар Сергей Агъабатовди ва Никита Богословскийи дугъаз музыкаийин рякъ ктабгъуб те-клиф гъапІнийи.

1966-пи йисан шагьрин тарихди гъубзу флану гъядиса гъабхъну. Хябяхъган бульварий кьур кас лиурайи. Дурарин ччвурар дарди Буйнагъскдин тарих фикризкьан хуз шулдар. Сар – СССР-ин халкьдин мялим Булач Имамутдинович Гъяжиев, тмунур – шагьрий машгур музыкант, шиклар йивру устад Ибрагьим Жяфарович Ахкуев. Агъявуз, Ленинграддин вуйи узутаниш солдат Гена Смеховди ихъ шагьрикан ужудар шиърар гъидикІну, - гъапну Б. Гъяжиевди. – Белки, дурариз мукьам бикларва? - Мугафари тясир гъапІнуз, - гъапну хъасин Ибрагьим Ахкуевди. – Мукьам ктабгъури саб ваз гъабхънийиз, хъасин думу гъибихъунуз.

Гъаци «Буйнагъскдикан мяъли» арайиз гъафну. Думу мяъли музыкантаригъамусра С. Агъабатовдин «Дагълуриш» мяълийихъди саб жергейий дивра. Буйнагъскдин агъалйириз думу гизаф ккуни мяъли ву. Думу мяъли жюрбежюр йисари совет эстрадаийин машгур хядар Муслим Мягьмаевди ва Эдита Пъехайи гъапІну.

Ибрагьим Ахкуев пишекар композитор гъахъундар, дугъу музыкаийин мялимдин пише ктабгъну ва Буйнагъскдин сабпи нумрайин гимназияий хайлин йисари гъилихну.

Дугъаз бажаругъ кайи жигъилар дишла агъю шуйи. Ибрагьим Ахкуев дайиш, гъи дагъустан сягънайиин Нина Старчакстар, Умразият Арбухановастар, дирижер Зарифа Абдуллаевастар артистарра шулдаи. Дурар вари Буйнагъск шагьрин сабпи нумрайин мектебди Ибрагьим Ахкуевдихъ гъурхдар ву.

Дугъан хпир Секинат Садыкъовна – адашдин дустраниш – швуаз гъайиз Азербажанди яшамиш гъахьир ву. Дугъу Бакуийин мединститут отличнойиз ккудубкІну ва шагьрий бицидарин инфекционистди лихури гъахъну.

Шарифат Жяфаровнайи ва Секинат Садыкъовнайи бицидарин битІар,

бугъма, дизентерия азрар терг апІбан рякъяр агури гъахъну. Хъа Ибрагьим Ахкуевди чаз шиклар йивру лаборатория абццну, къандиси дугъкан муляхний ахю пишекар гъахъну.

Вахт гъябгъюрайи, Ахкуеварин му хуларий сабшвнуб насил ахю гъахънийи. Хал рас дапІну ккундийи. Ибрагьимдиз хулар сацІиб яркьу апІуз ккун гъабхънийи. Гъаци дугъу вари гъятдиз цирклар гъатІарццнайи хартутин гъар алдабтІуз хъюгъю. Хартутин гъар алдабтІуб гуннагъ ляхин вуйиваликан дугъаз агъгдайи. Гъар алдабтІнийи. ВуйиштІан вари хал дидин ччивариин дийибгънайи.

Жяфар ва Пахай-ханум Ахкуеварин бицину риш Наидайин уьмур рягътиб гъабхъундар. Думу адаш хътарди ахю гъахъну. Думу ярхла гъурабатди айи. Риш уччвур жигъил НаDIR Абдуллаевдин ашкълу гъахънийи ва цІиб вахтналан дугъаз швуаз гъушнийи. Дурариз Нажават (Жанна) кІуру риш шулу. Амма шуран шубуд йис хъайизра, НаDIR ва Наида жара шулу. Наида ришра хаб'ин алди абайин хулаз къяляхъ гъюру. Багарихъди Наида дишагълийирин пединститутдик кучІвру, думу ккудубкІган, Буйнагъскдин гъулан мяишатдин техникумди лихуз хъюгъру. Хъасин думу ужур инсан Арчилаев Шамил Бутаевичдиз швуаз гъягъюру. Шамил Бутаевич фронтовик вуйи, дугъу ДГУ-ийи дарсар киврайи. Мягъячгъалайиз удучІвну гъафиган, дурариз Атикат кІуру риш шулу. Тап пенсияйиз удучІвайизкьан Наида Ахкуева ДГУ-ийи библиотекаийи гъилихну.

Наида ухди уьмриан гъушну. Думу уьмриз жарадарин гъуллугънагъ хъуз гъафирсир вуйи. Дугъаз вардари «Ахкуеварин хизандин юкІв» кІури гъахъну. Шаири фици гъапнийи? «Рягъятвал гъадабгъуз агъдру юкІвра дийибгъну».

Амма дугъан цІюмгъял – риш Жанна – яшамиш шула. Жанна Абуева. Писатель, аьлим, мялим, дишагъли.

Дугъкан лайикълуди ктибтуз ккундуз. Амма дугъу чав чакан чан шиърарий, ихтилатарий ужуди кидибтна.

Гъар фици вушра, узу дугъкан бикІурза. Амма гъамусаят ваъ. Хъасин. Думу Ахкуеварин тухмиан вуйи сарсана лайикълуду инсандикан ихтилат хъибди. Узу яваш-яваши му уьмрий учІвну чан ляхин кІулиз адабгъурайи, уьмур умунвалиинди абиЦрайи Жанна Абуевайикан ктибтидиза.

МИЯСАТ РАЖАБОВА: ТАМАШАЧЙИРИЗ ЧПИН АД АПІРУ ИНСАНАР ККУНДАР!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Телевидениеи ужударстар пишекарар гъядягъюру, эфириз удучлвуз лайикълударизтлан ихтияр адар. Гъаци фикир апура тележурналист, «Дагъустан» ГТРК-йин Литературайин редакцияйин клупин редактор Миясат Ражабовайи.

Миясат Ражабовайи гъахру передачйириз лигруган, дугъаз саки вари агъюганси гьибгъюру. Хъа ухъуз дугъкан, дугъан ляхникан фу агъгъа?

Миясат Мягъячгъалайи бабкан гъахъну. Думу машгъур лезги писатель Абдул Ражабовдин риш ву. Миясатдин адашди урус члалниинди биклури гъахънушра, дурадин хизанди багъри лезги члалназ гъюрмат айи.

Клурушра, Ражабоварин хизанди вари баяр-шубариз, гъадму гьисабнаъ Миясатдизра, ужуди чпин бабан члал агъгъа.

Мягъячгъалайин 13-пи нумрайин мектебди къялан образованиегъадабгъну, Миясат ДГУ-йин харижи члаларин факультетдик кучлвру. Думу бицидихъанмина саламат риш вуйи, жарадаригъан гъичлиргъуз чалишмиш шлур дайи. Гъаци вушра, думу чахъди урхурайидариз ва мялимариз ккунир вуйи. Белки, гъаддиз Миясатдиз думуган дагъустан телевидениеи лихури гъахъи Загъир Аруховди, Александр Гентелевди, Расул Микайловди, Тимур Нур-мягъямедовди чпин программайи лихуз теклиф гъапну.

Думуган Миясат Ражабовайин съемкйир ягъурлудар гъахънийи, амма телевидениеи лихбакан дугъу фикиркан апура дайи. Анжагъ къисматну дугъаз уьмрин ряжкан фикир апуз сабсан мумкинвал тувну. Дугъаз «Платан» телекомпанияи редакторин кюмекчиди лихуз теклиф апуру. Ахирра дугъу чан удукъувалар ахтармиш апуз гъял апуру. Дугъан ляхин хъуркъувалиинди ахмиш хъуз хъюбгънийи. Сабкюд йислан Миясат Литературайин редакцияи гъюру, хъасин думу гъадму редакцияйин ахъюрди дерккру.

Чав кIваин апурайиганси, сифте му ляхин Миясатдиз «классдин гъирагъди» гъабхру ляхин си гьибгънийи. Амма вахт гъябгъбахъ, му ляхин чан гъевес ва пише вуйивалин думу гъаври гъахъну.

Телевидениеи гизафдар чаин машгъул апуру, фицики телеведущйир инсанариз агъю шулу, дурадин машгъурвал а. Амма халис пишекар думу машгъурвалихъ ваъ, хъа тамашачйириз маракълу передачйир апIбахъ шулу. Гъелбетда, телевизорин экрандиз лигруган, саспидариз чибхъанра передача гъабхъуз шлуганси, думу рягъят ляхин си гьибгъюру. Амма телевидениейин ляхин рягътиб дар. Думу руководителарин ва тамашачйирин флану къадар тIлабарилан асиллу шула. Телевидениеи лихуб – му телевидениеи яшамаш хъуб ва жвуван ляхин бадали яшамаш хъуб ву.

Чан ляхникан Миясат Ражабовайи ахъю ашкъниинди ктибтура.

ВуйиштIан, йиз сюгъатчийи гъаврикк ккаърайиганси, экрандихъан тамашачйирин юкIвар табигъ апIбан бадали, уччуб жан хъади хъуб чарасуз дар. Камерайиз ипни, къялан жан хъайидар «ккунду», яни телеэкрандин инсан чагъди, ахъюди ряжъюру.

- Фунури вушра, духтур айишваъ ищцрушнаркан, юрист айишваъ – къанунаркан гъерхри шулу, хъа журналист айишваъ вардари, передача фици апуруш, насигъятар тувуз хъюгъюру.

Амма сарира, узу хирургдигIан ужуди операция апIдиза, клури шулдар. Хъа диш эфириъ передача фици гъабхуруш, гъарсариз агъгъа, - клура Миясат Ражабовайи. – Фуну дережайи айи инсандихъдира передача апуз рягъят ву клури, фикир мапIанай. Эгер тажруба ва культурайин дережа адарш, кIажари кюмек апурдар. Зегъмет зигуб алабхъуру!

- Гъамус передача гъабхурайир гъаци экрандихъан улупурайи жакул дар. Думу чан идеология, фагъум-фикир хъайи редактор, автор, режиссер ву. Гьелбетда, журналистдин пишейихъна гъюбан бадали, гъарсариз чан рякъ а, къюд-шубуд йисан журналистди, корреспондентди, программйирин редакторди, корректорди «кадрин къяляхъ» дилихну ккунду. Узу, вари йиз гъарашугъариси, гъаму дережайир ккадаунза.

Чан ляхникан ктибтурайи Миясат Ражабовайиз узу тувуз ккайи суал мялум гъабхъну. Журналистдин йишв'ин чав ахтармиш апуз ккунитар фужар ву?

Гьелбетда, вари дубгъуз шулу, амма тележурналистдин пишейи гизаф тГалаб апуру. Журналистдиз, къаши-гъаматнахъди сабси, улхбан марцивалра, нервйирин мягъкам гъурулушра хъади ккунду. Мидланра савайи, уьмрин тажруба адру журналист халис журналист дар. Диш эфириъ дугъу уьмриъ си рягъятди нефесхътабгъури ккунду. Хъа тележурналистдин психикайиз диш эфириъ самолетдихъ хъайи летчикдизсиб тясир шулайиваликан духтрари ухдимиди дупна.

- Жвуван къуватарин артухъди инанмиш вуйи инсанар шулу. Амма тамашайириз дицдар инсанар бегелмиш шулдар, чпин ад апуз ккунитарин къуртГивал экрандихъанра гъисс шулу. Инсандин гъякъикъи хасият жин апуб читин ву.

Вари ляхнин юлдшари, сабпи ражну камерайихъди лихуз гучI гъабхъндарш, гьерхри шулу. Му суалназ вардари ачухъди ва гъякълуди жаваб туври шулдар. Амма Миясатди, эвелиъ вари тележурналистарик гъалабулугъ кади шулу, гъапну.

- Ужуди улхурава, вари удукъуравухъан, хъа камера кабхъубси, инанмиш'вал гъудубгну... лигурва, натижа адар. Саб терефнахъан, жвув аьдатиди духну ккунду, хъа тмуну терефнахъан, вари аьдатиб ачухъ апузра хай шулдар. Телеведущийиз жвув жвуван цIапру хулаъси гъахуз хай шулдар. Диш эфириъ сацIиб гъалабулугъ лазим ву. Эгер кIвак зат гъалабулугъ ктарш, передачара тIяьм кайиб шулдар. Гъайгъусузди гъубху передача – му журналистикайиз варитIан жикъи рякъ ву. Операторихъди вуйи рафтариланра гизаф асиллу шула. Телеведущийи ва оператори саб ляхин

апура. Эгер камерайихъ увуз хуш вуйи инсан хъаш, яв гъевесра ужуб шулу. Телевизорин экрандихъ ачухъвалин къимат ахъюб ву. Тамашайириз гъалп кайивал дишла ашкар шулу, гъаддиз кучIал кайи передачайир улупурайи журналистар дурариз ккундар.

- Белки, саспидари фикир апурашул, гъаму зегъмет журналистари чпин машгъурвал бадали зигурайиб ву кIури. Ваъ! Дици дар! Тележурналист – му рюгънан асас аьгъвалат ву, дугъан уьмур хъапIбан къайдара асла жараб ву. Йиз гъарашугъар гъацдар инсанар вуки, дурари чпин уьмур ва ляхин ухдихъанмина жара апури имдар. Дурари чпин уьмур тамашайири адарди фикризкъан хурадар.

Гъякъикъатдиъра, гъийин телевидениеи ахъю къадар программйир теклиф апура, хабрар тувра. Хабрарин саб выпуск гъязур апIбиин флану къадар журналистар, редакторар, операторар, режиссерар лихура. Хъа программийн автори варитIан ахъю жавабдарвал гъисс апура. Думу вари каналин маш ву. Гъавриъ ахъруганси кIуруш, эгер му дестейингъан сар шликIа гъалатI гъапIиш, эфириъ уьру шлур программа гъабхурайир ву...

- Узу бицIидихъанмина жюрбежюр передачайириз лигуз ккунир вуйза. Саспи передачайири гъациб тясир апуйузски, дурарин сюгъбатнаъ иштирак хъуз ккун шулу. ВуйиштIан, му передача гъабхурайирилан асиллу ву. Инанмиш вуза, журналистикайиъ лихурайи инсандин фикир марциб дубхъну ккунду. Инсан жвувахъ хъугъбан бадали, лазим вуйи гафар агуб алабхъуру, амма кучIал дапIну ккундар.

Узу Миясатдихъди ГТРК-йин къюгъне идарайиъ хъуд йисан гъилихунза. Думу вахтар кIваин апури, улар нив-

Миясат Ражабовайин фикриинди, журналистдиз инсанарин тIалабарикан аьгъюди, дурарин гъавриъ ади ккунду. Гьелбетда, журналистарин ляхниъ гъалатI ктарди лихуз читин ву, амма фуну аьгъвалатнаанра удучIвуз дугъаз аьгъюди ккунду. Хабарсузди микрофон ктIубишвну, декорация абхъну, режиссерари жара видеосюжет хъипну, комментарийрик титр жараб тувну...

гъари ацIнийиз. Думуган ГТРК-йин кIулиъ айир Мягъмед Гъалимбегович Гъямидов вуйи. Дугъахъди сабишв'ин ляхин апуб къисмат гъабхъи учу бахтаварар вуча. Гъи халис журналистар цIидартIан адар. Бязидари улхбан культура гъудубгну, китабар урхурадар, цензура адру социалин сетариъ учIвну ляхин дубгъура. Литературайин къадарар гюзетмиш апури имдар...

Гъамциб читин вахтна журналистди аудиторияйин культура за апуз рякъяр агури ккунду. Хъа саспиган ухъу аудиторияйин дережайиз ис шулахаъ. Гъи жвуван багъри чIалси, журналистдиз жара чIаларра аьгъюди ккунду.

Ухъу гъапиганси, Миясат Ражабова харижи чIаларин факультет ккудубкIур ву. Дугъу Университетдиъ дарсарра кивра.

Анжагъ... Анжагъ шагъриъ бабкан духъну ахъю гъахъи, ужуб образование гъадабгъу дугъу уьмриъ ахъю гъуллугъар табигъ гъапундар.

Белки, думу чан рякълан улдучIвну, гъуллугъ ва гъазанж бадали, шлин-вушра юлчи шлударикан даршул. Дугъаз чан къатI'и ва марци рякъ а. Дугъу думу рякъ баркаллуди ахъиризкъан давам апиди...

Дугъан хъюхъ Сиранийиз Гъабалгъуь Ву

- «Печориндиъ» Казбичдин роль уйнамиш алурайир их актер ву, - субут алурайи узуз йиз дуст шуру.
- Ягъалмиш шулава, думу чеченжви ву, - гъапнийза дугъаз.

Йиз дуст риш гъякъ вуйи, узура ягъалмиш гъахъундайза.

Актер Арслан Мурзабегов Мягъячгъалайиь бабкан гъахъну, саб вахтна абийр-бабарихъди Грозныйиз удучлвну гъушну, хъасин хъанара багъри шагъриз къяляхъ гъафну.

- Чечен лишнар кайи дагъустанжви ву сарун, - натижа гъивза узу.

- Узу Казбич дюшошнаанси гъахъир вуза, - гъапучуз Арсланди. – Мавлет Тулпаровдихъ дипломдин спектаклиъ уйнамиш алурайза, гъадмуган Москвайиан вуйи гъарашугъари му ролиз актерагурайиваликан агъю гъабхъунуз. Йиз шикил кастингдиз хътапунза ва мидкан къваълан гъапунза. Сад йигъан зенг гъапунуз. Узуз ролиз теклиф алурайи. Гъушунза. Хъа душваъ узустар жигитар сумчлур кас айи – ингушар, кабардинар ва чеченар. Саб гафниинди, вари Кафари Кавказ. Му агъвалатну инанмиш'вал артухъ гъапундариз.

«Гъяйвниинди гъягъюз агъявуз? – гъерхнийи узхъан.

Гъапруб ву, гъирагъдихъан саб ражнутлан гъяйван гъябкъюб дайзуз.

Гъабхъиб гъабхъну, фикир гъапунза ва гъапунза:

- Ав, гъелбетда. Фуну дагълужвуваз гъяйвниинди гъягъюз агъдархъа?

Режиссер Александр Котт амалдарвал кади-си узухъинди гъилигу ва Казбичдин Къарагез гъитибклу эпизод туву.

Рябкъру гъялариян, харжиди гъабхъундайи. Мидланра савайи, узу му роль йиз хусуси гъисслуваалииндира сацлиб дигиш гъапнийза.

- Гъаз дици алурава? – суал тувнийи узуз.

- Къарагез гъяци гъяйван дар ахир, думу Казбичдин вафалу дуст ву, - гъапнийза дурариз.

- Ужу шул, гъарах, гъяйвниинди ужуди гъягъюз дубгъ, жигитовка агъю апин! – йиз фикриан, дурар узу кучлал гъапубдин гъавриъ гъахънийи.

Мягъячгъалайиз гъафунза. Ипподром багъри хал гъабхъунуз. Ахирра, узуз туву табшуругъ хъркъувалиинди клулиз адабгъунза. Дустар уз'ин аьлхъюрайи. Гъякълу гафар ву, Аллагъдиз аьлхъюб ккапуз ккундуш, дугъаз яв планарикан кидибт. Узуз съемкйириз гъач гъапнийи, хъа узу аппендицит дубхъну больницайиъ дахънайза. Ухди операция дапину узу сагъ апри клури, духтрариз миннат алурайза. Дурар чалишмиш гъахъну. Бандаж идитбтну, съемкйириз гъушунза. Съемкйир Адыгейин дагълариъ гъягъюрайи. Душваъ узу гъаргъян урсну ккуни саб эпизод айи. Урсунза – тясир ужуб гъабхъну. Съемкйир рубар йивну давам гъапнийза.

Печориндин роль актер Игорь Петренкойи уйнамиш алурайи. Узуна думу дустар гъахънийча. Гъамус думу Мягъячгъалайиз узухъна кми-кмиди гъюру хялижв вуйиз. Узу думу къваълан гъаьрадарза. Узу чан дустарихъди

таниш апруган, Игори гьарган йиз съемкйирикан ктибтури шулу.

«Магъа Арсланди, яни Казбичди, узхъан Бэла хъади гьергра. Узу дурарихъ хъергназа. Мархъ убгъура. Гъяйвар ккутлурччура. Узу Адыгейин чемпион вуди гъабхъи гъяйвниин алза. Думу магълуб шули вердиш дар. Магъа хъуркъраза ва Казбичдин гъяйван илдипураза. Аммагъяйван дебккуз шуладарзухъан!»

Игори машгъур актер Андрей Паниндихъди таниш гъапунзу. Дурари Шерлокс Холмсдин съемкйир апруган, съемкйир апру майдандиин алди гъахъунза. Узу ккудубклу Жемалин ччвурнахъ хъайи художествойин училищера киваин гъапунза. Узу гъизигу «Йишвандин Лондон» ктуру шикил му фильмийн декорацийириъ ишлетмиш дапна.

Павел Лунгиндин «Дама пик» фильмдик узу багъри къумугъ ччалниинди мяълира апураза.

- Лунгиндин фильмдиъ роль уйнамиш апурайи уву бахтавар вува.

- Гъаци шлуб агъдайзуз. Хъа хиялар апури гъахъунза.

- **Хъа бегъем дархъи хиялар имияв?**

- Ав. Эдмон Ростандин пьесаийъ Сирано де Бержеракдин роль уйнамиш апуз ккундузуз. Умуд дубгурадараза, фицики йиз хъюхъ дугъанубсиб вуйиз.

- **Арслан, уву ягъурлур вуйиб агъявуз?**

- Ав, амма ярхлаан абхюди ва киматлубди рябкъруб гьарган гъациб дар. Мисалназ, Павел Бородиндин «Салам, Москва» фильмийъ роль уйнамиш апури гъахъунза. Гъабхъундар...

Гъар фици вушра, съемкйир апру майдандиин ужур актер ва инсан Сергей Никоненкойихъди таниш гъахъунза.

- **Гъарсар актериз саб вахтналан режиссер хъуз ккунду, ктуру шулу...**

- Ав, гъациб ляхинра а. Узу гъятта «Йиз дуст кюкю вуйиз» ктуру картина адабгъназа. Гъамус йиз адашди ктибту «Дустракан» ктуру трилогияйиан саб ктуру пай адабгъуз хъюгъназа. Мумкинвалар ва кувват гьурктуруш, агъдарзуз. Умуд кайиз...